

הגדת פסח

הכל בסדר

אוצר פעילויות לליל הסדר

THE INTERACTIVE HAGGADAH A Treasury of Activities for the Pesach Seder

הפעלות
ACTIVITIES

חידונים
QUIZZES

משחקי זיכרון
MEMORY GAMES

שירים
SONGS

עובדות וערכים
FACTS & VALUES

משחקי מילים
WORD GAMES

אם תושיט יד ותיגע בידם של בני עמך - **אז היית שם**. כאילו השתתפת בחווייה שלהם, היית במקומות שהיו הם, חיית בתקופות שחיו הם, נלחמת במלחמותיהם, חשת מה שחשו הם ולמדת את הלקחים שהם עצמם למדו. כאילו אתה עצמך רועה היית את צאן רחל, והיית אסיר בביתו של פוטיפר עם יוסף; שרת במדבר עם מרים והפלת את חומות יריחו עם יהושע.... בכל התלאות האלה ועוד כהנה וכהנה היית שם אתם, והם אתך עכשיו. זוהי כוונתה של ההגדה בפסוק: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא מצרים."

If you reach out and grasp your people's hands – you were there. You participated in what they did, in all places at all times, you fought their battles, felt their feelings and learned their lessons. You tended flocks with Rachel, and slaved in Potiphar's house with Joseph; you sang in the wilderness with Miriam, and toppled the walls of Jericho with Joshua.... Throughout all this and so much more, you were there with them – and they are here with you. This is the thrust of the Passover Haggadah when it exhorts: "In every generation, a person must see himself as if he personally left Egypt."

Ze'ev Maghen

Excerpt from "Imagine: On Love and Lennon,"

in *New Essays on Zionism*, eds. David Hazony, Yoram Hazony, and Michael B. Oren

(Jerusalem: Shalem Press, 2006)

הקדמה

בחניה של סיפור יציאת מצרים מראה בבירור כי הוא מהווה מעין אב-טיפוס לחלק ניכר מתולדות עם ישראל. התפנית מתרחשת כאשר אברהם, אבי האומה, עוזב את חרן (מסופוטמיה) ועושה את הצעד הראשון לקראת כינונה של תרבות חדשה, ציביליזציה חדשה ולבסוף גם קשר ייחודי עם בורא עולם. היה על אברהם לשחרר עצמו מכבליהן של אותן מוסכמות ואמונות של החברה המסופוטמית. אולם הוא נאלץ לעזוב את ארץ כנען ולרדת מצרימה, מקום משכנה של ציביליזציה מפוארת. בסופו של דבר, היה זה לא אברהם בלבד, אלא כל בני ביתו שירדו מצרימה. במצוותו של הקב"ה, לוקח יעקב, נכד אברהם, את כל השבטים למשפחותיהם ויורד לארץ הנילוס כאורחיו של פרעה.

משמעותו של המעבר למצרים היה שתרבות העברים תעוצב מעתה בתוך התרבות הגדולה של אותם הימים. שם הפכו בני ישראל לעבדים, ורק בקושי רב שרדו ושימרו את זהותם התרבותית. ככלות כל הקצים, כאשר נראה היה שבני ישראל עומדים בפני כליה ואיבוד ייחודם, ניצלו מציפורני הרשע המצריות. לא זאת בלבד, אלא אף זכו בני ישראל להתגלות אלוקית, שהיוותה צעד ענק בהתפתחות האדם והעם היהודי.

משה, מנהיג העם, שליח ה' ונביאו, מדריך את העם במסעותיו ומקרבת לתורה. לאחר ארבעים שנה, מגיעה התרבות החדשה לנקודה שבה אמורה להיות נכונה ומוכנה להתמודד עם חיי החומר, תרבות אזרחית שמעורבת הן במציאות היומיומית והן במגוון הנושאים המעסיקים כל עם במולדתו. היה זה המבחן האמיתי, אך עם ישראל לא עמד בו בהצלחה מרובה. היו לנו עליות ומורדות. הקב"ה סייע בידינו ושלח לנו שופטים ונביאים, אולם בסופו של דבר כשלנו בניסוי הגדול - בית המקדש חרב וחזרנו לאותה נקודת המוצא, היא מסופוטמיה, ארם נהריים.

גלות בבל זעזעה את העם ושינתה את תפיסת המציאות שלו. קמו לעם נבחר-ציבור-יהודים שהיו מסורים כל כולם לעם ישראל והיו מוכנים לחזור לארץ ישראל ולבנות מחדש את בית הבחירה. ושוב החל הניסוי. בתקופת הבית השני היו נקודות שפל ונקודות שיא. התרבות התקדמה, בזה אין ספק, אולם השפעתן של התרבויות היווניות והרומיות יצרו מצב שבו העם היהודי לא השכיל למצוא את האיזון הנכון בין השפעת אותן תרבויות ובין הדרישות שמציבה זהות יהודית ייחודית. נגע זה שפשה בעם החליש מאוד את החברה היהודית וזעזע את אמות הספים. התוצאה הייתה חורבן הבית השני, אובדן העצמאות הפוליטית, רדיפות מתמשכות על רקע דתי, ולבסוף - פיזור העם על פני הארצות.

בגלות הבאה היה הסתר פנים, ושוב מצאנו עצמנו בכבשן האש של התרבויות השונות. הנוכל לשאת זאת שוב? כמעט שאבדנו כמה פעמים. אולם, פעם אחר פעם התרוממנו מתוך האשפות. למרות השואה קמה מדינת ישראל והניסוי נמשך. עם ישראל חי וקיים ומפתח תרבות משלו. הוא איננו מתעלם מאומות אחרות אלא מכיר בהן, ובכל זאת מתקדם

הוא באופן ייחודי לו.

זוהי הדרך בה אנו הולכים. זהו הסיפור של פסח.

Introduction

The story of the Exodus is an archetype of much of Israel's history.¹ Four hundred years earlier a major paradigm shift had occurred with the father of the nation, Avraham, who left Haran (Mesopotamia) and traveled to Canaan. Avraham had to free himself from the constraining conventions and beliefs of the Mesopotamian society. In Canaan he took the first steps toward the creation of a new culture and civilization, which lead eventually to a unique relationship with Hashem. However, he was forced to leave Canaan for Egypt, the home of a great civilization. Not only did Avraham go down to Egypt, but eventually the whole of his clan did so as well: Yaakov, Avraham's grandson, urged on by Hashem, takes the whole family down to the Kingdom of the Nile, where they live as Pharaoh's guests.

The move to Egypt meant that the new Hebraic culture was to be tempered in the other great civilization of the day. There Israel was eventually enslaved, and with great difficulty survived and successfully maintained its own cultural identity but under great stress. At the last moment, when the people of Israel appeared to be losing its distinct character and disintegrating, it was rescued from the clutches of Egyptian tyranny. It not only makes good its escape from the country and tyrant, but it also experiences Divine revelation that brings about a huge step in the evolution of man and Israel.

Moshe, the people's leader and Hashem's representative and spokesman, teaches and instructs the people at Sinai. After forty years, the new culture and civilization has reached the point that it should now be ready to face the reality of a civil society concerned with daily routine and the broader issues that any sovereign nation in its homeland has to face. This was the real test; however, Israel did not do so well. We had our ups and our downs. We got help from Hashem in the form of judges and prophets. However, we betrayed the great experiment. The Temple was destroyed, and we were returned to our original starting place, Mesopotamia.

The Babylonian exile deeply shocked the people and changed their perception of reality. This led to a self-selecting group of individuals committed to Israel returning to the Land of Israel and building the Temple. Once again the experiment was on its way.

The Second Temple period has its high and low points as well. The civilization was definitely moving forward, but the impact of the Greek and Roman civilizations created circumstances in which the Jewish people were unable to find the right balance between the pull of Greco-Roman culture and the demands of a unique Jewish identity. A deep decay set in that weakened the Hebrew society to its very foundations. The result was the destruction of the Second Temple, the loss of political independence, and prolonged religious persecution that finally led to the exile from the Land of Israel.

The next exile was one in which Hashem hid His face from us, and where we found ourselves in the furnace of cultures and civilizations once again. Could we survive this? We were almost destroyed a number of times. But again and again the phoenix rose from the ashes. Despite the Holocaust, the State of Israel was established. Once again the experiment is moving forward. Israel lives on and has developed its own culture and civilization, not ignoring others but acknowledging others, while moving forward in its own distinctive way.

This is the road that we travel. This is the story of Pesach.

1 This introduction has incorporated some ideas of Rabbi Eliyahu Brin, as presented in his essay entitled *The Structure of the Passover Haggadah*, <http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=1373>.

עקרונות ההגדה

למרות הנפילות של עם ישראל, נראה שהעם מסוגל להתרומם מתוך ה"שעבוד" ומתוך שפלותו ולהגיע לדרגות רוחניות גבוהות. רבותינו לימדונו שראוי שהסיפור יחל בגנות ויסתיים בשבח.

לכן, בתחילתו של הסיפור אנו מספרים על תקופתו של אברהם:

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו (אברהם)

פעמים, יש להכיר בצד השלילי על מנת להעריך את הצדדים החיוביים (המהר"ל). על מנת להוקיר את הגאולה ולהבדילה מן העבדות צריך לחוש את טעמה המר של העבדות. הרעיון הזה נמצא אף הוא בהגדה:

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים...אלא אף אותנו גאל עימהם

פירוש הדבר הוא שאנו מעורבים בתהליך ועלינו להבין את מצבנו. בראש ובראשונה, עלינו להבין שאלמלא הגאולה היינו עבדים עד עצם היום הזה!

מהו "עבד"? אלו חירויות נמנעות ממנו? קחו למשל ילד שעובד שנים-עשרה שעות ביממה בבית חרושת קטן לייצור שטיחים באחת ממדינות העולם השלישי. הילד חסר השכלה, אין לו שעות בידור ולרוב הוא רעב. מהם סיכוייו? עבדות לא תמיד מתבטאת בדיכוי פיזי, אלא גם ברפיון שכלי שמקורו בעבודה זרה. קשה לנו לתפוס מהי אותה השפעה רוחנית שמעמעמת ומשתקת את ההתפתחות השכלית. העבד איננו שולט בזמנו; אין ביכולתו לתכנן או להתכונן. הוא איננו מסוגל לפתח קשרים רגילים עם בני אדם מכיוון שאין הוא יודע היכן יהיה בעוד מספר שעות. הוא חי במצב תמידי של חרדה ודאגה. כיצד עלול הלך-רוח כזה להשפיע על העתיד שלו? חירותם של העבדים העבריים יצרה את האפשרות לתקווה עבור אוכלוסייה שלימה של עבדים. באותו הרגע הבינו שהחופש איננו חלום חסר בסיס. אלמלא יצאנו לחופשי, כזה היה מצבנו!

חלום הגאולה הוא חלום לעולם טוב יותר בו מתמשות התקוות והשאיפות שלנו. נביאינו ייחלו לו, דוד המלך שרר אודותיו במזמוריו ולבסוף למדנו להאמין שאפשר להחדיר עקרונות של צדק ומשפט לחברה, ושאפשר להתגבר על הרשע ולהסירו.

סיפור יציאת מצרים הפך הסמל הקלאסי לאפשרות הגאולה. (זכרו את מילות השיר "לא נורא, נתגבר.")

אלמלא יציאת מצרים היה העולם נשאר קפוא במצב של דיכוי. אולם עכשיו, גלגל החירות והחופש לא מפסיק לנוע, וכך גם ימשיך עד בוא המשיח. (במו עינינו צפינו בקריסת המשטר הקומוניסטי ומשטרים אחרים. ועוד רבים נותרו, בתוכם העולם המוסלמי ועושק ידיו.)

דיכוי יכול להתבטא בעבדות גופנית או רוחנית של האדם הפרטי או של חברה שלימה. ההגדה דנה באפשרויות השונות ומגיעה למסקנה שעבדות גופנית קודמת לזו הרוחנית.

שמואל: עבדות פיזית - עבדים היינו במצרים

רב: עבדות רוחנית - אבותינו היו עובדי ע"ז

(ראה: פסחים קט"ז)

Principles of the Haggadah

Despite the repetition of Israel's failings, the nation seems to be able to rise out of its bondage and degradation and achieve great spiritual heights. The rabbis say the story of the Haggadah should begin at the stage of disgrace and end with praise.

So when we relate the story of Pesach, we begin by referring to Avraham's time:

At the beginning our forefathers were idol worshippers (Avraham)

Sometimes we have to know the bad side in order to appreciate the good side of things (Maharal). To appreciate the redemption from slavery, we have to know how bad the slavery was. This idea is expressed in the Haggadah:

In every generation, one should see oneself as having left Egypt.... We, too, were redeemed with them.

This means that we are involved and must therefore understand our situation. Firstly, without the liberation we would still be slaves to this very day!

What does it mean to be a slave? What freedoms are denied a slave? Take, for example, a child working twelve hours a day in a small carpet factory in the third world. He has no schooling, no recreation, and is often hungry. What are his prospects? Enslavement is not only physical repression; it also mentally incapacitates and stunts development. The spiritual stultifying effect on one's mental development is difficult for us to grasp. The slave has no control of his time; he cannot plan or prepare. He cannot develop normal human relationships since he has no idea of where he will be in a few hours. He lives in a perpetual state of apprehension and worry. How would such a mind-set affect your future? Had we not been liberated this could have been our situation!

The liberation of the Israelite slaves established the possibility and the hope for redemption. They now knew that freedom was not a baseless dream. The dream of the redemption is a dream of a better world in which our hopes and aspirations are turned to an ideal reality. Our prophets demanded it, our psalmists sung about it, and so eventually we came to believe that justice and ideals can be introduced into societies, and evil overcome and removed.

The Exodus became the classic symbol of this possible redemption. (Think of the song "We shall overcome.")

Had it not been for the Exodus, the world would have been frozen into oppression. But now the cycle of liberation and freedom goes on and will continue until the Mashiach comes. We, ourselves, have witnessed the fall of the Communist Empire and many other dictatorships. Nevertheless, there are still many to go, including the tyrannies in the Islamic world.

Oppression may come in the form of physical bondage or spiritual bondage – of the individual or of society. The Haggadah discusses these possibilities and reaches a conclusion that the physical precedes the spiritual.

Shmuel: Physical slavery – we were slaves in Egypt.

Rav: Spiritual slavery – our forefathers were idolaters.

(Babylonian Talmud, *Pesachim* 116a)

אם כן, איזה קטע צריך להופיע תחילה? זה של שמואל, כמובן. העבודות הגופניות משתלטות לא רק על הגוף, אלא מחלחלת לאחר זמן לא רב גם אל הנשמה ואל הלך המחשבה. אולם ההגדה איננה ספר היסטוריה המסדר את הקטעים השונים לפי סדר כרונולוגי, אלא היא מציגה דיון אנליטי שבו שולטים הרעיונות.

הקב"ה הבטיח לאברהם שלאחר 400 שנות עבודת ייצא העם לחופשי ותיוולד אומה. הקב"ה קיים את הבטחתו ואף יותר מזאת. כאשר עם ישראל יושב על אדמתו, מגדל תבואה ומביא את ביכורי פירותיו לבית המקדש בירושלים, אז נוצר מצב של שביעות רצון, של הוקרה ושל הכרת הטוב. זהו המימוש האולטימטיבי של הגאולה: התחלנו בגנות וסיימנו בשבח.

למד להעריך

על פי דרך הטבע וההיסטוריה של האנושות נראה כי הגאולה היא דבר בלתי אפשרי. ההיסטוריה רוויה בעבודות, בדיכוי, במלחמות ובמרד לעומת כמה נקודות אור בודדות. עם זאת, מליל הסדר ניתן ללמוד כי בתוך הבריאה עצמה כבר קיימת האפשרות של גאולת עם ישראל. על כן, יש לנו סיבה טובה מאד להודות. זאת ועוד, אם הגאולה אפשרית עבורנו היא גם אפשרית עבור אחרים. גאולתם של ישראל היא תקדים לגאולתם של כל האחרים - אומות שונות, קבוצות אתניות וקבוצות מיעוט. במקרה של עם ישראל, הקב"ה בכבודו ובעצמו גאל אותנו, לא על ידי שרף ולא על ידי מלאך, ולכן יש סיבה טובה להיות אסירי תודה. הקב"ה לא נתן לשינוי להתחולל באיטיות על ידי כוחות חיצוניים, אלא חולל שינוי מהותי וקיצוני בחיי העבד העברי בתוך מספר שבועות בלבד.

סמלי הגאולה הם:

מצה = חירות, עצמאות

מרור = שעבוד (לעתים קרובות ישנה אשליה של משהו נעים, אך עד מהרה הוא הופך למר)

פסח = פעולת הגאולה

שלושת הסמלים האלה עומדים בבסיס סיפור יציאת מצרים וליל הסדר. אחרי שהגדה קובעת את הבסיס הזה היא מתחילה להרחיב ולמנות, ופותחת בעשר המכות ובחישובים השונים. ישנה מחלוקת לגבי מספרן המדויק של המכות. החישובים השונים מובילים, כמובן, לדיון באשר לכוחות השונים שהיו בפעולה בעת יציאת מצרים וכן במקרים אחרים של גאולה בהיסטוריה של עם ישראל. יתר על כן, הדיונים הללו צריכים לעורר בנו הערכה לקב"ה, ותפקידו שלו בעצם הגאולה. בנקודה זו של ההגדה אנו מוכנים ומזמנים לשיר "דיינו" שהוא כולו שיר הלל, לא רק לאירועי יציאת מצרים, אלא הרבה מעבר לכך.

In light of the above statements, what passage should come first? The answer is: Shmuel's statement. The physical bondage takes a grip not only over the body, but shortly afterwards over the soul and our mentality. Still all in all, the Haggadah is not a history book that puts the passages into chronological order; rather, it takes the form of an analytical discussion in which ideas take preference.

Hashem made a promise to Avraham that following four hundred years of slavery the people would be liberated and a nation born. Hashem more than kept His word. Reaching a point where the Children of Israel are settled in their own land, grow their own produce, and take their first fruits to the Temple in Jerusalem, leads to satisfaction, appreciation and the expression of gratitude. This is the ultimate fruition of the Redemption. *We have gone from disgrace to praise.*

Learning to Appreciate

By taking a look at human history, it appears that in the natural order of things redemption would be impossible. Human history is one of enslavement, oppression, war, and revolution, with only a few bright spots. Nevertheless, we learn on Seder night that Hashem has built into the make-up of the world the possibility of **גאולת עם ישראל** (the redemption of the people of Israel).

Thus, we have a special reason to be grateful. Moreover, since redemption is possible for us, it is also possible for others. Israel's redemption is the precedent for all other nations, ethnic groups, and minorities. In our case, Hashem Himself carried out the redemption, **לא על ידי שרף ולא ידי מלאך** (not through a seraph and not through an angel). We have reason to be deeply grateful to Hashem. Our redemption was not left to other forces, which would slowly evolve and bring about change. No, instead there was an abrupt and fundamental change in the life of the Hebrew slaves within a few short weeks.

The symbols of this liberation are:

מצה = freedom, independence

מרור = bondage (this is often deceptive; pleasant at first, then bitter)

פסח = the act of redemption

These three symbols stand at the very basis of the story of the Pesach festival and the Seder night. Having established this foundation, the Haggadah then begins to elaborate and enumerate the different events, starting with the plagues and their number. There is a debate on how many plagues there were. This should lead us to a discussion of the forces at play in the Egyptian redemption and other cases of redemption in Jewish History. Furthermore, this should bring us to an appreciation of Hashem's part in the redemption. We are now ready to sing the song of **דיינו** ("it suffices us"), which is a song of praise that extends way beyond the events of **יציאת מצרים** (the Exodus).

הלל ושירה

על מנת להכיר תודה ולשבח את הקב"ה אנו קוראים את ההלל. הקב"ה הוציאנו ממצרים והפך אותנו לעם ועל כך אנו שרים לשבחו. בזכות אותו תהליך היסטורי שהלל במצרים העתיקה, זכינו לכל החגים והמועדים ולכן שירת ההלל נועדה להודות גם על כל החגים האחרים. ההלל הנקרא בליל הסדר הוא ה"סיפתח" של כל המועדים האחרים שבהם קוראים את ההלל.

באותו היום ממש שבו קיבלנו את חירותנו, נולדנו מחדש כאומה. זוהי סיבה מספקת לקרוא את ההלל ולהביע שמחה על מאורעות אחרים בהיסטוריה שלנו. לכן, אומר הרמב"ם, יש לשיר ולספר את הסיפור בשבחו של הקב"ה בשמחה רבה ובנעימה.

לשנה הבאה בירושלים - אנו שרים ומתפללים על ירושלים וכינונה ובניית בית הבחירה. ירושלים ובית המקדש עומדים במרכז התגשמות הגאולה, ובבוא היום יעמוד משה רבנו בראש הגולים ויוביל אותם לארץ ישראל. יבוא יום ונזכה לשבת על אדמתנו, לראות את בית המקדש בתפארתו ולחיות בשלום. אנו מייחלים לאותו עתיד גדול.

אנחנו שחקנים מרכזיים

ההגדה מציבה בפנינו אתגר: לא רק להחיות את הגאולה אלא אף להזדהות לחלוטין עם אבותינו. שוב ושוב אנו חוזרים על כך שכל דור ודור עומד בפני ניסיון דומה. נאמר לנו שאלמלא ירדו אבותינו מצרימה, היינו אנחנו עצמנו עדיין שם, ממתנינים לגאולה. עלינו לדון במכות כאילו חוונו אותן בעצמנו. אנו שרים את השיר **דיינו**, אשר מתחיל בעצם

בפנייה "אלהים", אל בני ישראל, אולם **בדיינו** השלישי הניסוח משתנה לגוף ראשון - ומוסב על החוויות שלנו. הקטע **נרצה**, החותם את ליל הסדר, מכונן באמת אל כל אותם יהודים הנמצאים עדיין בחוץ לארץ, אל מי שעדיין לא חווה את הגאולה בת-זמננו. אנו מתפללים שהגאולה תגיע אל כולם, וכי את חג הפסח הבא נחגוג כולנו בירושלים.

המעבר מזווית ההשקפה של הזר, של הצופה מן הצד, של מי שמתבונן בלבד, אל נקודת ההשקפה של "שחקן מרכזי" בסיפור, לא תמיד מתרחש בתהליך מסודר, אבל הוא קיים שם, גם אם הוא מעט לא מאורגן.

אם חוויית ליל הסדר מוצלחת, יחושו המשתתפים שהם פועלים במעין מנגנון, המחליף את מיקומם מקיום תחת איום ושעבוד, לקיום של גאולה וחירות. אין הם אמורים להשתתף בליל הסדר בתור משקיפים, אלא כמי שנלכדו ברשת החיים היהודיים.

הלל ושירה (the prayer of Hallel and song)

In order to show our appreciation and praise of Hashem we sing the prayer of Hallel. Hashem took us out of Egypt and made us into a nation, and so we sing Hallel in appreciation. As a result of this historical process, which started in ancient Egypt, all the other festivals became possible; and so we sing Hallel on all festivals. The Hallel at the ליל סדר (Seder night) is the midwife of all the other occasions of saying Hallel.

The fact of our liberation and national rebirth every year is a reason to sing Hallel and also rejoice over new events that we add to our history. Thus, we must sing and tell the story to praise Hashem in a happy and pleasant manner, says the Rambam (Maimonides).

לשנה הבאה בירושלים (next year in Jerusalem) – We sing and pray for Jerusalem and the rebuilding of the Temple. Standing at the center and representing the fulfillment of the great cycle of redemption, Moshe will lead the Jews of the golah (the Diaspora) to Israel at the time of the final redemption, a time when we will have our land and our Temple once again, and live in peace. We sing for this great future.

We Are Central Players

The Haggadah challenges us not only to relive the *geula* (redemption) but to totally identify with our forefathers. We repeat again and again that every generation has a similar experience. We are told that if our forefathers had not gone down to Egypt, we ourselves would still be there waiting for the *geula*. We discuss the plagues as if they were our experience. We sing the song *Dayeinu* (“It Would Suffice for Us”), which starts by referring to “them,” the Children of Israel, but by the third *dayeinu* it has shifted to the first person – *dayeinu* is about our own experiences. The *nirtzah*, the end of the Seder, is really for the Jews of *chutz la’aretz* (outside of Israel), those who have not yet experienced the contemporary *geula*. We pray that *geula* will come for all, and that by next Pesach we will all be in Jerusalem.

The shift from the outsider, the mere observer, to being a central player in the story is not always present in an orderly process, but it is there even if a bit jumbled.

If the Seder-experience is successful, the participants should feel that they are held within a matrix that shifts from threat and enslavement to *geula* and freedom. They should participate not as observers, but as subjects caught up in the web of Jewish life.

זרוע

זרוע – עצם שוק צלוייה
Zero'a, roasted shankbone

חרוסת

חרוסת – תערובת הכוללת בדרך כלל
אגוזים, יין, פירות וקינמון
*Haroset, mixture of nuts,
wine, fruit, and cinnamon*

כרפס

כרפס – תפוח אדמה, סלרי או
פטרזליה
*Karpas, potato, celery,
or parsley*

מרור

מרור – ירק מר
Maror, bitter herbs

ביצה

ביצה – ביצה קשה
Beitzah, hard-boiled egg

The Seder plate has on it:

Zero'a represents the ritual sacrifice that took place on the eve of Pesach in the Temple.

Beitzah, a hard-boiled egg, represents the second sacrifice brought on Pesach, the *Korban Hagigah* (the Festival Sacrifice), which was also brought on Shavuot and Sukkot.

Haroset, which symbolizes the mortar used by the Hebrew slaves as they toiled to build the Egyptian treasure cities.

Karpas, which represents Israel at its lowest point, since *karpas* is a plant that grows directly from the earth; however, the plant also represents the rebirth and the season of spring, the season of hope.

Maror, a bitter herb representing the suffering of the Hebrew slaves.

על קערת הסדר יש להניח:

זרוע – מייצגת את הקרבת קרבן הפסח בבית המקדש בליל חג הפסח.

ביצה קשה – מייצגת את הקרבן השני שהובא בפסח, קרבן חגיגה, אשר הובא גם בחג השבועות ובחג הסוכות.

חרוסת – מסמלת את הטיט (מלט) שהשתמשו בו העבדים העבריים כאשר אולצו לבנות את ערי האוצר, ערי המסכנות המצריות.

כרפס – מייצג את היות עם ישראל בנקודה הנמוכה ביותר, מכיוון שכרפס הוא צמח הגדל היישר מן האדמה. דווקא משום כך הצמח מייצג גם תחייה וגם את עונת האביב, עונת התקווה.

מרור – מייצג את סבל העבדים העבריים.

על פי המסורת מניחים על השולחן גם כמה בקבוקי יין אדום (אם כי רבים מעדיפים מיץ ענבים, ובייחוד הילדים); מפית מיוחדת או מעמד מיוחד כדי להניח את שלוש המצות; קערת מי מלח כדי להזכיר לנו את הדמעות ששפכנו במצרים על שום סבלנו. היא מסמלת גם את קריעת ים סוף בידי ה'. פריטים אלה מבוססים על תוספות של פרשנים רבים.

חמישה-עשר שלבי הסדר (הסימנים)

1. קדש – ברכה על היין
2. ורחץ – נטילת ידיים ללא ברכה
3. כרפס – אכילת ירק
4. יחץ – שבירת המצה לשני חלקים (והטמנת האפיקומן)
5. מגיד – סיפור ההגדה
6. רחצה – נטילת ידיים בברכה
7. מוציא – הוצאת המצות
8. מצה – אכילת מצה
9. מרור – אכילת מרור
10. כורך – אכילת מצה ומרור בבת-אחת
11. שולחן עורך – ארוחת החג
12. צפון – אכילת המצה שהוחבאה לאפיקומן
13. ברך – ברכת המזון
14. הלל – אמירת הלל
15. נרצה – שירה לציון שבח והלל

חמשה-עשר קטעים אלה נכתב השיר על אודות הסימנים, בידי רש"י או בידי אחד מבעלי התוספות בצרפת, הרב שמואל מפלייז. אלה משמשים בעצם מעין סיכום לליל הסדר. היה זה מנהג נפוץ להודיע למשתתפים מהו שם הקטע אשר הם עומדים כעת בפני קריאתו. רק על הקטע רחצה (נטילת הידיים בברכה) היו מכריזים ביחד עם הקטע מוציא (להוציא את המצה), שהרי אסור לדבר אחרי נטילת הידיים השנייה.

Traditionally, other items are also found on the table: a number of **bottles of red wine** (although many prefer grape-juice, especially the children); a **special cloth**, or a **stand** in some cases, to hold the **three pieces of matzah**; a **bowl of salt water** is also present on the table to remind us of the tears that we shed in Egypt because of our suffering. It can also symbolize the Red Sea that Hashem split. These items are associated with additional concepts by many of the commentators.

The Fifteen Stages (or *Simanim*) of the Seder

1. קדש – *Kadesh*, the blessing over the wine
2. ורחץ – *U'rehatz*, washing of the hands without a blessing
3. כרפס – *Karpas*, eating of a vegetable
4. יחץ – *Yahatz*, breaking the matzah into two pieces
5. מגיד – *Maggid*, telling the story of the Haggadah
6. רחצה – *Rahatzah*, washing of the hands with a blessing
7. מוציא – *Motzi*, taking out the matzot
8. מצה – *Matzah*, eating the matzah
9. מרור – *Maror*, eating bitter herbs
10. כורך – *Korech*, eating maror and matzah together
11. שולחן עורך – *Shulchan Orech*, eating the meal
12. צפון – *Tzafun*, eating the afikoman
13. בריך – *Barech*, reciting Birkat Hamazon (Grace after meals)
14. הלל – *Hallel*, reciting Hallel
15. נרצה – *Nirtzah*, singing songs of praise

These fifteen sections constitute a poem of sorts written either by Rashi or the French Tosafist, Rabbi Shmuel of Falaise, and they summarize the Seder. It was a common practice to announce to the participants the name of the section when it was about to be read. Only רחצה (the washing of the hands with a blessing) was announced with מוציא (taking out the matzah) because it is forbidden to talk after the washing of the hands the second time.

בְּדִיקַת חֶמֶץ

בערב שלפני ערב פסח, מיד לאחר תפילת ערבית, עורכים בכל בית חיפוש ואוספים בו את כל החמץ. כדי לוודא שהברכה לא תהיה "ברכה לבטלה", מטמינים כמה חתיכות לחם עטופות היטב (בדרך כלל עשר) במקומות שונים בבית, ואוספים אותן במהלך החיפוש.

לפני הבדיקה מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל בְּעוֹר חֶמֶץ.

לאחר הבדיקה יש לומר:

כֹּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִפְא בְּרִשׁוּתֵי דְלָא חֲמַתָּהּ וְדְלָא בְעֵרְתָּהּ וְדְלָא יִדְעָנָא לִיהּ לְבַטֵּל וְלְהוּי הִפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא.

בְּעוֹר חֶמֶץ

בבוקר שלאחר הבדיקה, שורפים את החמץ ואומרים:

כֹּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאִפְא בְּרִשׁוּתֵי דְחֲזַתָּהּ וְדְלָא חֲזַתָּהּ, דְחֲמַתָּהּ וְדְלָא חֲמַתָּהּ, דְבְעֵרְתָּהּ וְדְלָא בְעֵרְתָּהּ, לְבַטֵּל וְלְהוּי הִפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא.

עֵרוֹב תַּבְשִׁילִין

כאשר חג הפסח חל ביום חמישי, ישנו היתר לבשל ביום שישי בשביל שבת, בתנאי שבעל הבית קיים מצוות "עירוב תבשילים" ביום רביעי שלפני כניסת החג. מניחים מזה אחת ומאכל מבושל אחד כגון דג או עוף על צלחת. לאחר מכן, מגביהים את הצלחת ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוֹב.

בהדין ערובא והא שרא לנא לאפווי ולבשולי ולאטמוגי ולאדלוקי שרגא ולתקנא ולמעבד כל צרכנא, מיומא טבא לשבתא לנו ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת.

SEARCHING FOR LEAVEN

On the night before Pesach eve, immediately after the Maariv evening service, the entire home is searched and the leaven collected. To make sure that the blessing is not said in vain, a few pieces of bread, usually ten, are placed in various parts of the house and gathered during the search.

Before the search, say the following blessing:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who has sanctified us with His commandments and commanded us concerning the removal of leaven.

After the search say:

Let any leaven within the area of my home, even if I may not have seen and removed it, be nullified and ownerless, like the dust of the earth.

ERADICATING THE LEAVEN

On the following morning, burn the leaven and say:

Let any leaven within the area of my home, whether I have seen it or not, whether I have removed it or not, be nullified and ownerless, like the dust of the earth.

ERUV TAVSHILIN

When Pesach starts on a Thursday, one is permitted to cook on Friday for Shabbat provided the head of the household has performed the ceremony of eruv tavshilin on the Wednesday afternoon before the festival.

Place a piece of matzah and an item of cooked food, such as fish or meat, on a plate, raise it, and then recite the following blessing and passage:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who has sanctified us with His commandments and commanded us concerning the mitzvah of *eruv*.

With this *eruv* it shall be permissible for us to bake, cook, and keep food warm, to light candles, and to prepare all necessary items on the festival for the Sabbath. This will be permitted to us and to all Jews who live in the city.

הסדר

עורך הסדר פותח בהסבר על סדר פסח.
 מניחים שלוש מצות אחת על גבי השנייה, כאשר ביניהן חציצה של בד, כך שאין
 הן נוגעות זו בזו.
 מכינים קערה עם מי מלח או חומץ.

קידוש

מוזגים את כוס היין הראשונה, וכאשר כולם מעומדים ראש הסדר מברך את הקידוש
 כאשר הוא מגביה את הכוס בידו הימנית.

הגני מוזן ומזומן לקנים מצות כוס ראשונה מארבע כוסות
 לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר
 ונעלם בשם כל-ישראל. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו,
 ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו:

(לשבת – ויהי ערב ויהי בקר)

יום הששי, ויכלו השמים והארץ וכל-צבאם: ויכל אלהים
 ביום השביעי, מלאכתו אשר עשה, וישבת ביום השביעי,
 מכל-מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את-יום השביעי,
 ויקדש אתו, כי בו שבת מכל-מלאכתו, אשר-ברא אלהים
 לעשות:)

סברי מרגן ורכנן ורבותי:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן:

THE SEDER

The person conducting the Seder opens with the following explanation of the order – which is what the Hebrew word “seder” means – of the Pesach night service.

Three matzot are placed between three separate folds of a cloth in a way that no two matzot are touching.

A little basin of vinegar or salt water is prepared.

KADESH

Pour the first cup, everybody stands, and the leader recites the Kiddush holding the cup in the upraised palm of the right hand.

Behold, I am prepared and ready to recite Kiddush over wine, and to fulfill the commandment of the first of the Four Cups, for the sake of the unity of the Holy One, blessed is He, and His Presence, through Him Who is hidden and inscrutable, in the name of all Israel. May the pleasantness of my Lord, our God, be upon us – may He establish our work, the works of our hands may He establish.

(On Friday night begin here:)

And there was evening and there was morning, the sixth day (Gen. 1:31). Heaven and earth were completed, and their entire host. On the seventh day God completed all the work He had been doing, and God blessed the seventh day and declared it holy, because on it He desisted from all the work of creation He had done (Gen. 2: 1–3).

(On weekday nights begin here:)

By your leave, masters, teachers, and gentlemen:

**Be blessed, Hashem, our God, King of the universe,
Creator of the fruit of the vine.**

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מקל-עם, ורוממנו מקל-לשון, וקדשנו במצותיו, ותתן-לנו יי אלהינו באהבה (שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון את-יום (השבת הזה ואת-יום) חג המצות הזה. זמן חרותנו, (באהבה), מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מקל-העמים. (ושבת) ומועדי קדשך (באהבה וברצון) בשמחה ובששון הנחלתנו: ברוך אתה יי, מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים:

אם חל הסדר במוצאי שבת, יש להוסיף את שתי הברכות הבאות:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, המבדיל בין קדש לחל בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת. ואת-יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את-עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יי, המבדיל בין קדש לקדש:

הברכה הבאה נאמרת תמיד:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, שהחנינו וקימנו והגיענו לזמן הזה:

שותים את הכוס הראשונה בהסבה

לאחר הקידוש, בעת שתיית היין, על כולם להסב (להישען) על צד שמאל. כך נהגו הגברים בני המעמד החופשי ביוון וברומא כאשר השתתפו במשתה. הם הסבו על ספות נמוכות ואכלו על גבי שולחנות קטנים. בליל הסדר גם אנחנו מסבים כדי להודיע לעולם כי היום כולנו חופשיים - שלא כמו בעבר.

(The passages in parentheses are said only on Friday night.)

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who chose us out of all the peoples, exalted us above all tongues, and sanctified us by His commandments. And lovingly You gave us, Hashem, our God, *(Sabbaths for rest and)* set times for celebration, festivals, and occasions for rejoicing, this *(Sabbath day and this)* Matzot Festival, and this holiday, this holy convocation, the occasion of our liberation *(with love)*: a holy convocation in remembrance of the Exodus from Egypt. Indeed, You chose us and sanctified us from among all the peoples, *(and Sabbaths)* and Your holy festivals *(lovingly and gladly)*, happily and joyously did You bequeath to us. Be blessed, Hashem, Who sanctifies *(the Sabbath and)* Israel and the festivals.

If the Seder takes place on Saturday night, add the following two blessings:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Creator of the firelight.

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who distinguishes between the holy and the commonplace, between light and darkness, between Israel and the other peoples, between the seventh day and the six workdays. You have distinguished between the sanctity of the Sabbath and holiday sanctity, and the seventh day You declared holy above the six workdays. You set apart and hallowed Your people, Israel, with Your holiness. Be blessed, Hashem, Who distinguishes between one sanctity and another sanctity.

The following blessing is always said:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, for keeping us alive, and sustaining us, and enabling us to reach this occasion.

Drink the first cup, while reclining in one's seat.

Following the prayer over the wine, everyone should lean on the left as they drink. This was the custom of the Greek and Roman free men when they attended a feast. They leaned on individual couches and ate from small tables. We, too, lean on Seder night to announce to the world that today, we are free men and free women – unlike in the past.

וּרְחָץ

נוטלים ידיים ללא ברכה
 אין אנו נוהגים ליטול ידיים ללא ברכה, משום שנטילת
 ידיים מתקשרת אצלנו מיד לברכה על לחם. כעת
 יש בפנינו נטילת ידיים ייחודית, מכיוון שאינה מלווה
 בברכה. עם זאת, ההלכה מחייבת אותנו בנטילת ידיים
 לפני אכילת דבר לח או רטוב באמצעות האצבעות
 שלנו. הלכה זו היא חלק מהלכות טומאה.

פְּרֵפֵס

טובלים ירק במי מלח או חומץ ומברכים לפני האכילה:
בְּרוּךְ אַתָּה יי, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

את הכרפס אוכלים עניים והוא נחשב נחות מכיוון שהוא צומח ישירות מתוך
 האדמה. מצד אחר, דווקא האצולה נהגה לאכול ירקות בתור מתאבנים כדי
 לעורר את התיאבון לפני הארוחה, מנהג שעניים כמובן אינם זקוקים לו.

יִחָץ

חוצים את המצה האמצעית. משאירים את החצי הקטן יותר במקום בין שתי
 המצות השלמות ועוטפים את החלצי הגדול יותר במפית בשביל האפיקומן
 הכנת האפיקומן - תוך הנחת האוכל בצד לשימוש לאחר מכן - היא סימן
 לעוני או למעשהו של עבד. המילה אפיקומן קשורה במקור להתנהגות בני
 מעמד האצולה בחגים ביוון העתיקה. הם נהגו לעבור מבית לבית, לשתות
 ולחגוג. Epikommon היא מילה ביוונית שפירושה "משתה" (מסיבת שתייה).
 לעומת זאת, בעברונ האפיקומן מייצג נתח מבשר קרבן הפסח הנוסף על
 מה שאנו אוכלים בארוחה. על טעם האפיקומן להישאר בפינו בסוף ליל
 הסדר, למרות שתיית שתי כוסות יין נוספות שעלינו לשתות אחרי אכילתו.
 נראה כי יש לנו כאן שני סמלים סותרים: בתחילת הסדר ייצגה המצה את
 העוני ואת השעבוד שלנו, ואילו בסופו היא מייצגת את החופש והעצמאות
 שלנו, כפי שהיא באה לידי ביטוי באמצעות הקרבת קרבן הפסח.

U'REHATZ

Rinse the hands without saying the blessing.

Washing without a *berachah* (a blessing) is unusual because we associate washing one's hands with making a *berachah* over bread. So here we have a different washing of the hands since there is no *berachah*. However, there is a *din* (a Jewish law) that requires us to wash before eating anything that is wet or moist with our fingers. This *din* relates to the laws of impurity and how this is transmitted through liquids.

KARPAS

Dip vegetable in saltwater or vinegar and say the following blessing before eating:

**Be blessed, Hashem, our God, King of the universe,
Creator of the fruit of the soil.**

The *karpas* is a poor man's food and is considered lowly since it grows directly out of the earth. On the other hand, it was an aristocratic practice to eat vegetables as an *hors d'oeuvre* in order to arouse one's appetite, something poor people naturally do not need.

YAHATZ

Split the middle matzah. Leave the smaller piece in its place between two whole matzot and wrap the larger piece in a napkin for the afikoman.

Preparing the *afikoman* – putting aside food for later – is a sign of poverty, or an act of a slave. Originally, the word *afikoman* referred to the aristocratic practices of the Greeks at their feasts, where they would go from house to house drinking and partying. The Greek word *epikomon* means “drinking party.” For us, however, the *afikoman* represents the morsel of meat from the Pesach lamb sacrifice that we eat after the meal. It is this taste that should remain in our mouths at the end of the Seder, although we will still drink two cups of wine after the *afikoman*.

It appears that we have here two symbols that are contradictory. So while the matzah at first represented our poverty and enslavement, it ends off by representing our freedom and independence as expressed by the Pesach sacrifice.

מגביהים את מגש הסר ואומרים:

הָא לַחֲמָא עֲנִיא

די אַבלו אַבְהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וַיְכּוּל, כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח. הַשְּׂתָא הָכָא, לְשָׁנָה הַבְּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הַשְּׂתָא עֲבָדִי, לְשָׁנָה הַבְּאָה בְּגֵי חוֹרֵין:

בקטע מגיד מספרים את סיפור יציאת מצרים כפי שמתואר בתורה, במיוחד בעבור הילדים שלנו.

הא לחמא עניא

המצה היא לחמו של העבד, שיש לו מעט זמן, ושמא אין לו זמן כלל, לאפות את לחמו כראוי; עם זאת, היא גם לחמם של עבדים ששוחררו, ומסמלת את שחרור העבדים העברים מעול המצרים. כעת נזמין אנשים מבחוץ להצטרף אלינו, כאלה שחסר להם מזון או סתם מחפשי חברה. נראה אפוא כי עלינו לשאול את עצמנו: איך אנו יכולים לחגוג את חג החירות כאשר אנו יודעים שישנם אחרים שם בחוץ, אשר זקוקים לעזרה שלנו או שעדיין משועבדים לעוני?

MAGGID

Lift the Seder tray and say:

THIS IS THE BREAD OF THE POOR

that our ancestors ate in Egypt. Let anyone who is hungry enter and eat; let anyone who is needy enter and join us in our Pesach feast. This year we are here; next year we will be in the Land of Israel. This year we are slaves; next year we will be free people.

Maggid is the telling of the story of yetziat mitzrayim (the Exodus) as commanded by the Torah, especially to our children.

Ha lachma anya

Matzah is the bread of the slave, who has little or no time to bake it properly; however, it is also the bread of the freed slave, a symbol of liberation of the Hebrew slave from Egyptian domination.

This is when we invite those from the outside to join us; they may be lacking food or just company. However, we must ask ourselves: How can we celebrate this Festival of Freedom when we know that there are others out there who still require our help, or who are still imprisoned by poverty?

Replace the tray on the table, pour the second cup of wine, and the youngest participant asks:

WHY IS THIS NIGHT DIFFERENT from all other nights?

Why, on all other nights, do we eat either unleavened bread or matzah, but tonight we eat only matzah?

Why, on all other nights, do we eat all kinds of vegetables, but tonight we make a special point of eating bitter herbs?

Why, on all other nights, do we not make a point of dipping at all, but tonight we make a point of dipping twice?

Why, on all other nights, do we eat either sitting up or reclining, but tonight we all make a point of reclining?

מעבר לתוכן השאלות, המטרה לגרום לילדים לשאול שאלות על המתרחש ולגרות את סקרנותם.

בשלב זה נקרא תשעה קטעים מן ההגדה, שבכל אחד מהם תשובה לשאלות הכלולות ב"מה נשתנה".

ישנן שלוש פעולות המתאימות לשילוב כאן. אין צורך להשתמש בכלן.

מגלים את המצות ואומרים:

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם.

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה, וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הֲרִי אֲנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ, מְשֻׁעָבְדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאִפְּלוּ כְּלָנוּ חֲכָמִים, כְּלָנוּ נְבוֹנִים, כְּלָנוּ זְקֵנִים, כְּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת־הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, הֲרִי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבִּי אֱלִעֶזֶר בֶּן־עֲזַרְיָה, וְרַבִּי עֲקִיבָא, וְרַבִּי טַרְפוֹן, שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבִגְדֵי־בָרֶק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, כְּל־אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע, שֶׁל שִׁחְרִית:

אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־עֲזַרְיָה. הֲרִי אֲנִי כְּבֵן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי, שְׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילוֹת. עַד שֶׁדָּרָשָׁה בֶּן זֹמְאָא. שֶׁנֶּאמַר: לְמַעַן תִּזְכַּר, אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים: יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהַבִּיא לִימּוֹת הַמְּשֻׁיָּח:

הסברים רבים הוצעו כדי להסביר את התוועדותם של החכמים החשובים. לדוגמה, היו מי שטענו כי הם התכנסו לשם תכנון מרד נגד הכובש הרומי של ארץ ישראל.

בקטע זה התעורר דיון על הדרך שיש להבין בה פסוק מסוים בתורה כדי לדעת בדיוק מתי עלינו להתחיל להודות ולהלל את ה' על השחרור שלנו. זהו דיון על דרך קיום המצווה.

Beyond the content of the questions, the objective here is to make the children ask questions about what is going on and arouse their curiosity.

We now read nine texts from the Haggadah that answer the questions posed in Mah Nishtanah.

Uncover the matzot and say:

WE WERE PHARAOH'S SLAVES

In Egypt,

and Hashem, our God, took us out of there with a strong hand and outstretched arm. If the Blessed Holy One had not taken our ancestors out of Egypt, we, our children, and our children's children would still be enslaved to Pharaoh in Egypt. And even if all of us were wise, even if all of us were clever, even if all of us were sages, even if all of us knew the Torah – we would still be duty bound to talk about the Exodus from Egypt. And the more you elaborate on the story of the Exodus from Egypt, the more praiseworthy you are.

It is told about Rabbi Eliezer, Rabbi Yehoshua, Rabbi Elazar son of Azaria, Rabbi Akiva, and Rabbi Tarfon: One Pesach night they were reclining together in Bnei Brak talking about the Exodus from Egypt. This went on all night, till their disciples came and said to them: "Masters, it is time to recite the morning Shema."

Rabbi Elazar son of Azariah said: Here I am like seventy years old, yet I never understood why the story about the Exodus from Egypt should be recited at night until Ben Zoma explained it on the basis of the verse (Deut. 16:3), "So that you shall remember the day of your departure from Egypt all the days of your life." If it had been written "the days of your life," it would have meant the days only; but "all the days of your life" means the nights, too. The other sages explain "all" to mean the Messianic Era, in addition to "the days of the present time."

Many explanations have been suggested to explain the gathering of so many important sages. For example, some say that they were planning a rebellion against the Roman occupation of Israel. This passage is a homiletic discussion on how to understand a verse in Torah in order to know exactly from when we should praise Hashem for our liberation. This is a discussion on the details of how to carry out the mitzvah.

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם. בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ שֶׁנִּתֵּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ
הוּא. כְּנֶגֶד אֲרֻבָּעָה בָּנִים דִּבְרָה תּוֹרָה.

אֶחָד חָכָם,
וְאֶחָד רָשָׁע,
וְאֶחָד תָּם,
וְאֶחָד שְׂאִינוֹ
יֹדֵעַ לְשֵׁאוֹל:

השאלות שבקטע על ארבעת הבנים מלמדות אותנו
שאל לנו להזניח שום ילד למרות הקשיים. עלינו
לעמוד בפני המרדנות ולעודד את המפותחים פחות.
לחכמים יותר נוכל לשים את הדגש על ההלכה.

Blessed is the Omnipresent, blessed is He.

Blessed is the One Who gave the Torah to His people Israel, blessed is He. The Torah has four sons in mind:

THE WISE SON;
THE WICKED SON;
THE SIMPLE SON;
AND THE SON
WHO DOES NOT
KNOW HOW TO ASK.

The four sons' questions teach us that we should not neglect any child despite the difficulties. We should rebut the rebellious and encourage the underdeveloped. For the wise, we place the emphasis on halachah.

What does the wise son say?

“What is the meaning of the precepts, statutes and laws that Hashem, our God, has commanded you?” (Deut. 6:20). You are to tell him the rules of Pesach: “One may not eat dessert after the final Pesach offering!” (*Mishnah Pesachim* 10:8).

What does the wicked son say?

“What is this service of yours?” (Ex. 12:26). Since he has said “of yours,” thus excluding himself from the community of Jews, he has denied God. So you are to reply sharply by saying to him: “This commemorates what God did for me when I went out of Egypt!” (Ex. 13:8) – “for me,” not for him; had he been there, he would not have been liberated.

What does the simple son say?

“What is this?” You are to tell him: “It was with a might of hand that God took us out of Egypt, out of the land of slavery” (Ex. 13:14).

As for the son who does not knowhow to ask

You start off by saying that it is written: “You shall tell your son that day, ‘This commemorates what God did for me when I went out of Egypt’” (Ex. 13:8).

עלינו לספר את הסיפור כאשר מצה ומרור מונחים לפנינו.

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא. יכול מבעוד יום. תלמוד לומר, בבעבור זה. בבעבור זה לא אמרת, אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך:

כדי להעריך את כל מה שה' עשה למעננו, עלינו לספר את הסיפור מן ההתחלה. כאן אנו נתקלים במושג "גנאי לפני שבח" (ראו במבוא). הסדר הזה חשוב כי הוא עוזר לנו להימנע מחטא הגאווה.

מתחלה

עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו. שנאמר: ויאמר יהושע אל־כל־העם. פה אמר יי אלהי ישראל, בעבר הנגר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור. ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את־אביכם את־אברהם מעבר הנגר, ואולך אותו בכל־ארץ פנען. וארבה את־זרעו, ואתן לו את־יצחק: ואתן ל־יצחק את־יעקב ואת־עשו. ואתן לעשו את־הר שעיר, לרשת אותו. ויעקב ובניו ירדו מצרים:

ברוך שומר הבטחתו לישראל. ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את־הקץ, לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר: ויאמר לאברהם ידע תדע, פייגר יהיה זרעך, בארץ לא להם, ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: וגם את־הגוי אשר יעבדו דן אנכי. ואחרי כן יצאו, ברכש גדול:

עלינו להודות לה' על שעמד בהבטחתו.

The requirement to carry out the mitzvah of telling the story requires that the story be told with matzah and maror present before us.

Why should the telling not begin on the first day of the month of Nissan, in which the deliverance took place? Because the verse stresses “on that day,” the day on which it began. In that case, shouldn’t the telling begin during the day? No, because the text stresses “this commemorates,” and you cannot say “this” except when the matzah and bitter herbs are set before you.

In order to appreciate all that Hashem has done for us, it is necessary to tell the story from the beginning. Here we come across the concept of “deprecation (gnai) before praise” (see Introduction). The order is important because it helps us avoid the sin of pride.

ORIGINALLY

our ancestors were idolators, but now the Omnipresent has drawn us to His service, as it is said: “Joshua then said to the entire people, ‘This is the word of God, the God of Israel: Long ago your ancestors lived beyond the river (Euphrates) – Terah, Abraham’s father and Nahor’s father – and they worshipped other gods. But I took your father Abraham from across the river and led him through the whole Land of Canaan, and I gave him many descendants: I gave him Isaac, and to Isaac I gave Jacob and Esau. Then I gave Esau the hill country of Seir to possess, while Jacob and his children went down to Egypt’” (Joshua 24:2–4).

Blessed be the One Who keeps His promise to Israel, Blessed be He. For the Blessed Holy One predestined the end (of the Egyptian bondage), doing what he told our father Abraham in the Covenant between the Sections, as it is said: “And He said to Abram, ‘Know for certain that your descendants will be strangers in a land not theirs, and they (the host people) will enslave and oppress them (the Jews) for four hundred years. But I will also judge the nation they will serve, and in the end they will leave with great wealth’” (Gen. 15: 13–14).

We must appreciate Hashem for having kept His promise.

וְהִיא שְׁעֵמֶדָה

לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בַּלְבָּד, עֲמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֲלֵא שְׁבָכְל דּוֹר וָדוֹר,
עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּדָם:

מניחים את הכוס ומגלים את המצות

צֵא וְלָמַד

מָה בִקְשׁ לְבָן הָאֶרֶמִי לַעֲשׂוֹת לְיעֲקֹב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה
לֹא גָזַר אֲלֵא עַל הַזְּכָרִים, וְלִבְנֵי יַעֲקֹב לְעַקֹּר אֶת־הַכֹּל,
שִׁנְאַמַר: אֶרְמִי אֲבִד אֲבִי, וַיָּרַד מִצְרָיִמָה, וַיַּגֵּר שָׁם בְּמֵתִי
מַעַט. וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גְדוֹל, עֲצוּם וָרַב:

עַם יִשְׂרָאֵל עוֹמֵד בְּנִיסוּן בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. אוֹיֵב קָם עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אָבֵל
ה' מְצִילָנוּ מִיָּדוֹ כִּפִּי שֶׁעֲשָׂה בְּמִצְרַיִם.

וַיָּרַד מִצְרָיִמָה, אָנוּס עַל פִּי הַדָּבָר.

וַיַּגֵּר שָׁם. מְלַמֵּד שְׁלֹא יָרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם, אֲלֵא לָגוֹר שָׁם,
שִׁנְאַמַר: וַיֹּאמְרוּ אֶל־פְּרָעָה, לָגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאַנּוּ, כִּי אֵין מַרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר
לְעַבְדֶּיךָ, כִּי כֶבֶד הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וַעֲתָה, יִשְׁבוּ־נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁוֹן:

בְּמֵתִי מַעַט. כָּמָה שִׁנְאַמַר: בְּשִׁבְעִים נַפְשׁ, יָרַדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיִמָה. וַעֲתָה, שְׂמֹךְ
יְיָ אֱלֹהֶיךָ, כִּי־כֹכַבֵי הַשָּׁמַיִם לָרַב.

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי. מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִיגִים שָׁם:

גְּדוֹל עֲצוּם. כָּמָה שִׁנְאַמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, פָּרוּ וַיִּשְׂרָצוּ, וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ,
בְּמָאֵד מָאֵד, וַתִּמְלֹא הָאֶרֶץ אֲתָם:

וָרַב. כָּמָה שִׁנְאַמַר: רֵבֶבָה כָּצְמַח הַשְּׂדֵה נְתַתִּיךָ, וַתְּרַבִּי, וַתִּגְדְּלִי,
וַתִּבְאֵי בְעַדֵי עַדִים: שָׁדִים נִכְנּוּ, וְשָׁעַרְךָ צְמַח, וְאֶת־עָרִם וַעֲרִיָה:
וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסָסָת בְּדָמֶיךָ וְאֶמַר לָךְ בְּדָמֶיךָ חֲיִי
וְאֶמַר לָךְ בְּדָמֶיךָ חֲיִי.

Cover the matzot and raise the cup of wine.

And it is this that has stood

by our ancestors and us. For not just one has risen up to annihilate us; in every generation they rise up to annihilate us, but the Blessed Holy One saves us from them.

Put down the cup of wine and uncover the matzot.

Go and learn

what Laban the Aramean intended to do to our father Jacob: Pharaoh decreed death only for the males, whereas Laban wanted to eradicate all, as it is said: **“The Aramean wanted to destroy my father. But he went down to Egypt and sojourned there – and they were few in number. There he became a great, powerful, and populous nation”** (Deut. 26:5).

In every generation Israel is tested. An enemy rises to destroy us but Hashem rescues us in the end as He did in Egypt.

“He went down to Egypt” – compelled to do so by the word of God.

“And he sojourned there” – this teaches us that our forefather Jacob did not go to settle in Egypt but only to sojourn there, as it is said: **“And they said to Pharaoh, ‘We have come to sojourn in the land, as there is no pasture for your servants’ sheep, for the famine is severe in the Land of Canaan. Pray, then, let your servants stay in the Goshen region”** (Gen. 47:4).

“Few in number” as it is said: **“With just seventy souls your ancestors went down to Egypt; but now God, your God, has made you as numerous as the stars in the sky”** (Gen. 47:4).

“There he became a nation” this teaches that Israel excelled there.

“A great, powerful nation” as it is said: **“But the Children of Israel were fertile and prolific: they increased and became very numerous and the land was full of them”** (Ex. 1:7).

“And populous” as it is said: **“I caused you to increase like wildflowers, and you thrived and grew, and you came to full womanhood, your breasts fully fashioned, your hair grown – but you were still naked and exposed”** (Ezekiel 16:7). **“Then I came by and saw you writhing helplessly in your own blood, and I said to you: In spite of your blood – live! And I said to you: In spite of your blood – live!”** (16:6).

לעתים קרובות האומה הנשלחת בידי ה' לשעבד את עם ישראל
אכזרית מהדרוש, אבל בסופו של דבר ה' מפצה אותנו בנדיבות.
וכך, ההרפתקה הגדולה מתחילה מתוך תקוות גדולות ומתוך חרדות.

וַיַּרְעוּ אֶתְנֹו הַמְצָרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:

וַיַּרְעוּ אֶתְנֹו הַמְצָרִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִבֵּה נִתְחַכְּמָה לוֹ. פֶּן־יִרְבֶּה, וְהִיָּה כִּי־
תִקְרָאנָה מְלַחְמָה, וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל־שִׁנְאֵינוּ, וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ:

וַיַּעֲנוּנוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁיִמוּ עָלָיו שְׂרֵי מַסִּים, לְמַעַן עַנְתּוּ בְּסִבְלַתָם: וַיָּבֹן
עֲרֵי מִסְּכָנוֹת לְפַרְעֹה, אֶת־פַּתָם וְאֶת־רַעַמְסֵס:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּפֶּרֶךְ:

כאן אנו נקראים להזדהות עם העבדים המשוחררים, אשר קיבלו על עצמם את ה' לאלוהים, והם אסירי
תודה ומלאי הערכה. על רמת ההזדהות שלנו להיות עמוקה מספיק כדי לעצב את דמותנו ולהשפיע
על התנהגותנו. עלינו להזדהות עם החלש, עם המקופח, עם הזר, עם השונה וכיוצא באלה ולפעול כדי
להגן עליהם ולסייע להם.

**וַנִּצְעַק אֱלֹ־יְיִ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְיִ אֶת־קִלְנוּ, וַיִּרְא אֶת־עַנְיָנוּ, וְאֶת־עַמְלָנוּ,
וְאֶת לְחִצָּנוּ:**

וַנִּצְעַק אֱלֹ־יְיִ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הַרְבִּיִם הֵהֵם, וַיָּמַת
מִלְךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעִקוּ. וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל־
הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה:

וַיִּשְׁמַע יְיִ אֶת־קִלְנוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נְאֻקַּתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
אֶת־בְּרִיתוֹ, אֶת־אֲבָרָהֶם, אֶת־יִצְחָק, וְאֶת יַעֲקֹב:

וַיִּרְא אֶת־עַנְיָנוּ. זוֹ פְרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אָרֶץ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל. וַיַּדַּע אֱלֹהִים:

וְאֶת־עַמְלָנוּ. אֵלּוּ הַבָּנִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל־הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיָּאֲרָה
תִּשְׁלִיכֶהוּ, וְכָל־הַבַּת תִּחְיֹוּ:

וְאֶת לְחִצָּנוּ. זֶה הַדָּחֶק, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלְחָץ,
אֲשֶׁר מִצְרַיִם לְחָצִים אֲתָם:

ה' שומע את תפילות עם ישראל, הוא רגיש לסבלם ומגיב לתפילתם. השם רואה בעם
ישראל עניין אישי ואינו משאיר את הטיפול בו בידי מלאכיו.

Often the nation that Hashem has sent to enslave Israel acts more cruelly than is necessary, but Hashem in the end compensates us generously.

And so the great adventure starts with great hopes and fears.

“And the Egyptians ill-treated us and oppressed us, and they compelled us to do hard labor” (Deut. 6:6).

“And the Egyptians ill-treated us” as it is said: “Let us deal shrewdly with them and prevent them from increasing further, lest – if war breaks out – they join our enemies and fight against us, and take over the country” (Ex. 1:10).

“Oppressed us” as it is said: “So they set taskmasters over them in order to oppress them with hard labor. And they built store-cities for Pharaoh: Pithom and Ramses” (Ex. 1:11).

“And they imposed hard labor on us” as it is said: “And the Egyptians worked the Children of Israel ruthlessly” (Ex. 1:13).

Here we are called upon to identify with the liberated slave that accepted Hashem as His master and is grateful and appreciative. The level of identification should be deep enough to shape our characters and influence our behavior. We should empathize with the weak, the underprivileged, the foreigner, the outsider, etc., and act to defend and help them.

“Then we cried out to God, the God of our fathers, and God heard our voice and He saw our ill-treatment, our hardship, and our distress” (Deut. 26:7).

“Then we cried out to God, the God of our fathers” as it is said: “Long after that, the king of Egypt died. But the Children of Israel were still in grinding slavery, and they cried out, and their outcry against their slavery reached God” (Ex. 2:23).

“God heard our voice” as it is said: “And God heard their groaning, and God remembered His covenant with Abraham, with Isaac, and with Jacob” (Ex. 2:24).

“And He saw our ill-treatment” this was a forced separation of husbands from their wives, as it is said: “And God saw the Children of Israel, and God knew” (Ex. 2:25).

“Our hardship” this means the sons, as it is said: “Every newborn boy you shall throw into the Nile, but let every girl live” (Ex. 1:22).

“And our distress” refers to the brutality, as it is said: “I have also seen the brutality with which the Egyptians are oppressing them” (Ex. 3:9).

Hashem hears Am Yisrael’s prayers, is sensitive to their suffering, and responds to their prayers to be saved. Hashem also takes a personal interest in Israel and does not leave matters to His angels.

“And God brought us out of Egypt with a mighty hand and an outstretched arm, and with terrifying deeds, and with signs and with portents” (Deut. 26:8).

“And God brought us out of Egypt” not by means of an angel, and not by means of a seraph, and not by means of a messenger, but the Blessed Holy One Himself, as it is said: “On that night I will pass through the land of Egypt and I will kill every firstborn in the land of Egypt, human and beast; against the gods of Egypt I will execute judgment – I, God” (Ex. 12:2).

“I will pass through the land of Egypt” I, not an angel. “And I will kill every firstborn” – I, not a seraph. “On all the gods of Egypt I will execute judgment” – I, not a messenger. “I, God” – I am the one; nobody else.

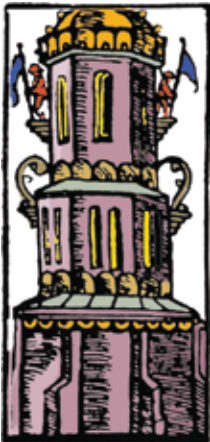
“With a mighty hand” this is the pestilence, as it is said: “Then God’s hand will strike your grazing herds – and the horses, the asses, the camels, the cattle, and the sheep – with a very severe plague” (Ex. 9:3).

“And an outstretched arm” this is the sword, as it is said: “... with his sword drawn in his hand outstretched over Jerusalem” (I Chronicles 21:16).

“And with terrifying deeds” this is the appearance of the Divine Presence, as it is said: “Has a god ever ventured to come and take himself a nation from within another nation by miracles, by signs and portents, and by war, by a mighty hand and an outstretched arm, and by great deeds of terror as God, your God, did for you in Egypt before your very eyes?” (Deut. 4:34).

“With signs” this is the staff, as it is said: “And take along this staff with which you shall perform the signs” (Ex. 4:17).

“And with portents” this is the blood, as it is said: “I will show portents in the sky and on earth...” (Joel 3:3).

בכל אזכור של מכה, מטבילים אצבע ביין שבכוס ומטפטפים טיפה אחת לתוך הצלחת

דָּם.

וְאֵשׁ.

וְתִמְרוֹת עֵשֶׂן:

דְּבַר אַחַר:

בְּיַד חֲזָקָה שְׁתִּים.

וּבְזֶרַע נְטוּיָה שְׁתִּים.

וּבְמוֹרָא גְדוֹל שְׁתִּים.

וּבְאֵתוֹת שְׁתִּים.

וּבְמִפְתִּים שְׁתִּים:

לשם הבעת הערכה על מה שה' עשה בעבורנו, אנו מספרים בפרוטרוט על כל המכות שהביא הקב"ה על רודפינו המצרים.

בכל אזכור של מכה וראשי תיבות, מטבילים אצבע ביין שבכוס ומטפטפים טיפה אחת לתוך הצלחת

אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן:

דָּם. צְפַרְדֵּעַ. פְּנִים. עֲרוֹב. דְּבַר. שְׁחִין. בְּרַד. אֲרָבָה. חֲשֶׁךְ. מַפֶּת בְּכוֹרוֹת:

רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים:

דַּצְ"ךְ עַד"ש בְּאֶח"ב:

Spill a drop of wine out of the cup at the mention of each plague.

“Blood and fire and pillars of smoke.”

(Joel 3:3)

Another explanation:

“With a mighty hand” – two

“and an outstretched arm” – two

“with terrifying deeds” – two

“with signs” – two

“and with portents” – two

In appreciation of what Hashem did for us we recount in detail all the plagues Hashem brought on the Egyptians, our persecutors.

Spill a drop of wine for each of the ten plagues and for each word of the three acrostics.

These are ten plagues which the Blessed Holy One brought on the Egyptians in Egypt:

Blood, Frogs, Lice, Wild Beasts, Plague, Boils, Hail, Locusts, Darkness, The slaying of the firstborn

Rabbi Yehuda made a mnemonic of them:

DeTZaKh ADaSH BeAHaB

רבי יוסי הגלילי

אומר: מנין אתה אומר, ש'לקו המצרים במצרים עשר מכות, ועל הים, לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר: ויאמרו החרטמים אל־פרעה, אצבע אלהים הוא. ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל את־היך הגדלה, אשר עשה יי במצרים, וייראו העם את־י. ויאמינו ביי, ובמשה עבדו. כמה לקו באצבע, עשר מכות: אמור מעתה, במצרים לקו עשר מכות, ועל־הים, לקו חמשים מכות:

הדין שלהלן מפרט את המכות; כל אחד מהחכמים הנזכרים כאן ניסה לעלות על רעהו ולטעון כי היו עוד הרבה מכות. משחק המספרים הזה מהווה דרך לשבח את ה'. מופיע כאן גם הפסוק בספר שמות (טו, כו). הקובע כי ה' מבטיח לישראל שיינצלו מכל המחלות שסבלו מהן המצרים (ובכלל זה המכות). לכן ככל שהתרחשו מכות רבות יותר, כך יהיה לישראל טוב יותר.

רבי אליעזר

אומר: מנין ש'כל־מכה ומכה, שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, היתה של ארבע מכות? שנאמר: ישלח־בם חרון אפון, עברה וזעם וצרה. משלחת מלאכי רעים. עברה אחת. וזעם שתיים. וצרה שלש. משלחת מלאכי רעים ארבע: אמור מעתה, במצרים לקו ארבעים מכות, ועל הים לקו מאתיים מכות:

רבי עקיבא

אומר: מנין ש'כל־מכה ומכה, שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, היתה של חמש מכות? שנאמר: ישלח־בם חרון אפון, עברה וזעם וצרה. משלחת מלאכי רעים. חרון אפון אחת. עברה שתיים. וזעם שלש. וצרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש: אמור מעתה, במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות:

זהו שיר הערכה לה' על כל הטובות אשר גמל עמו.

Rabbi Yosei the Galilean

says: How do you reckon that the Egyptians were smitten with ten plagues in Egypt and with fifty plagues on the sea? Concerning Egypt, what does it say? “And the wizards said to Pharaoh, “This is the finger of God!” (Ex. 8:15) And concerning the sea what does it say? “And Israel saw the wondrous hand that God had wielded against the Egyptians, and the people feared God, and they put their trust in God and in His servant Moses” (14:31). With how many plagues were they smitten with a finger? **Ten plagues**. Hence, in Egypt they were smitten with ten plagues, and on the sea they were smitten with **fifty plagues**.

The discussion below further itemizes the plagues; each of Hazal (the Sages) tries to outdo the other, by explaining why there were so many more plagues. This number game is a way of praising Hashem. There is also a verse in the book of Exodus (15:26) that states that Hashem promises Israel that from all the ailments from which the Egyptians suffered (and this includes the plagues), Israel will be spared. Thus the more plagues enumerated, the better it will be for Israel.

Rabbi Eliezer

says: How do we know that each plague that the Blessed Holy One brought on the Egyptians in Egypt consisted of four plagues? For it is said: “He sent against them His burning anger: wrath, and fury, and rage, a task force of evil messengers” (Psalms 78:49).

“Wrath” – one, “and fury” – one, “and rage” – one, “a task force of evil messengers” – one. Hence, in Egypt they were smitten with **forty plagues**, and on the sea they were smitten with **two hundred plagues**.

Rabbi Akiva

says: How do we know that each plague that the Blessed Holy One brought on the Egyptians in Egypt consisted of five plagues? For it is said: “He loosed upon them His burning anger, wrath, and fury, and rage, a task force of evil messengers” (Psalms 78:49).

“His burning anger” – one, “wrath” – two, “and fury” – three

“and rage” – four, “a task force of evil messengers” – five., Hence, in Egypt they were smitten with **fifty plagues**, and on the sea they were smitten with **250 plagues**.

This is a song of appreciation for all Hashem has done for us.

SO MANY ARE THE FAVORS FOR WHICH WE MUST THANK THE OMNIPRESENT ONE!

If He had taken us out of Egypt but not given them their punishments
That would have been good enough!

If He had given them their punishments but not punished their gods
That would have been good enough!

If He had taken it out on their gods but not killed their firstborn
That would have been good enough!

If he had killed their firstborn but not handed us their wealth
That would have been good enough!

If he had handed us their wealth but not parted the sea for us
That would have been good enough!

If He had parted the sea for us but not brought us through it dry
That would have been good enough!

If He had brought us through it dry but not drowned our enemies in it
That would have been good enough!

If He had sunk our enemies in it but not provided for us in the
wilderness for forty years
That would have been good enough!

אלו שקע צרינו בתוכו,
 ולא ספק צרנו במדבר ארבעים שנה, דינו:

אלו ספק צרנו במדבר ארבעים שנה,
 ולא האכילנו את־המון, דינו:

אלו האכילנו את־המון,
 ולא נתן לנו את־השבת, דינו:

אלו נתן לנו את־השבת,
 ולא קרבנו לפני הר סיני, דינו:

אלו קרבנו לפני הר סיני,
 ולא נתן לנו את־התורה, דינו:

אלו נתן לנו את־התורה,
 ולא הכניסנו לארץ ישראל, דינו:

אלו הכניסנו לארץ ישראל,
 ולא בנה לנו את־בית הבחירה, דינו:

If He had provided for us in the wilderness for forty years but not fed us manna
That would have been good enough!

If He had fed us the manna but not given us Shabbat
That would have been good enough!

If He had given us Shabbat but not drawn us near to Him at Mount Sinai
That would have been good enough!

If He had drawn us near to Him at Mount Sinai but not given us the Torah
That would have been good enough!

If He had given us the Torah but not brought us into the Land of Israel
That would have been good enough!

If He had brought us into the Land of Israel but not built us the House of His Choosing
That would have been good enough!

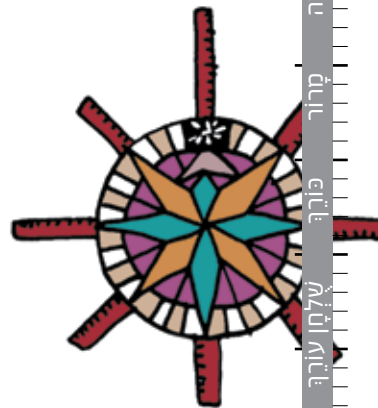
עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֵּלָת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ:

שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם,
וַעֲשֵׂה בָּהֶם שְׁפָטִים,
וַעֲשֵׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם,
וְהַרְג אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם,
וְנָתַן לָנוּ אֶת־מִוֹנָם,
וְקָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם,
וְהֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחַרְבָּה,
וְשַׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ,
וְסַפַּק צָרָפֵנוּ בְּמִדְבַר אַרְבָּעִים שָׁנָה,
וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת־הַמָּן,
וְנָתַן לָנוּ אֶת־הַשֶּׁבֶת,
וְקָרַבָּנוּ לְפָנֵי הַר סִינַי,
וְנָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה,
וְהַכְּנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,
וּבְנָה לָנוּ אֶת־בַּיִת הַבְּחִירָה,
לְכַפֵּר עַל־כָּל־עוֹנוֹתֵינוּ.

קטע זה מספק הדרכה הלכתית לקיום מצוות סיפור יציאת מצרים. שימו לב כי שלושה דברים נדרשים לכך, ואילו קודם לכן נדרשו לכך רק שני דברים. קטע זה מתייחס, כמובן, לתקופה שבה בית המקדש עדיין עמד על תלו, ואז נדרשו לקיום המצווה שלושת הפריטים האלה:
פסח - מתייחס לקרבן.

מצה - מתייחסת ללחם שאפינו לפני היציאה ממצרים. היה זה "לחם" מיוחד, שכן לא היה בידינו די זמן להניח לבצק לתפוח, ונאלצנו לעזוב בחיפזון.

מרור - מתייחס לצמחים המרים המסמלים את הסבל שלנו במצרים.

How many times more, then, do we owe thanks to the Omnipresent

for taking us out of Egypt,
and punishing them and their gods,
and killing their firstborn,
and handing us their wealth,
and splitting the sea for us,
and bringing us through it dry,
and sinking our oppressors in it,
and providing for us in the wilderness for forty years,
and feeding us manna,
and giving us Shabbat,
and drawing us near to Him at Mount Sinai,
and giving us the Torah,
and bringing us into Eretz Yisrael,
and building us the House of His Choosing
for the expiation of all our sins.

The passage provides halachic guidance on carrying out the mitzvah of relating the story of the Exodus. Note here the passage states that three things are required, and previously only two. This passage obviously refers to the period in which the Temple was still standing. The three items necessary for the carrying out of the mitzvah are:

Pesach – refers to the *korban* (the sacrifice)

Matzah – refers to the bread we baked before leaving Egypt. It was a special “bread” because we had no time to let the dough rise and had to leave in a rush.

Maror – refers to bitter herbs that symbolize our suffering in Egypt

Rabbi Gamliel

used to say: Whoever has not mentioned these three things on Pesach has not fulfilled his obligation. They are:

THE PESACH OFFERING MATZAH BITTER HERBS

The Pesach offering, which our ancestors ate when the Temple was standing – what is the reason for it? Because the Blessed Holy One passed over our ancestors’ houses in Egypt, as it is said: “You shall say, ‘It is a Passover sacrifice to God, because He passed over the houses of the Children of Israel in Egypt when He smote the Egyptians but spared our houses. And the people bowed down and prostrated themselves’” (Ex. 12:27).

Point to the matzot and say:

This matzah that we eat – what is the reason for it? Because the dough of our ancestors had not yet leavened when the King of kings, the Blessed Holy One, revealed Himself to them and redeemed them, as it is said: “And the dough they had brought along out of Egypt they baked into unleavened cakes, for there was no leaven, because they had been driven out of Egypt and had had no time to tarry; they had not even prepared any provision for themselves” (Ex. 12:39).

Point to the bitter herbs and say:

This bitter herb that we eat – what is the reason for it? Because the Egyptians embittered the lives of our ancestors in Egypt, as it is said: “They embittered their lives with hard labor at clay and brick-making, and all sorts of work in the fields – with all the tasks at which they ruthlessly worked them” (Ex. 1:14).

Once again, the passage deals with the intense identification with those who have suffered in the past; more specifically – our forefathers.

In every generation

every person is to consider himself as having personally come out of Egypt, as it is said: “And you shall tell your son on that day, saying, ‘This commemorates what God did for me when I went out of Egypt’” (Ex. 13:8). For the Blessed Holy One did not redeem our ancestors alone; He also redeemed us along with them, as it is said: “And He brought us out of there, in order to take us to give us the land concerning which He had made a vow to our ancestors” (Deut. 6:23).

Raise the cup of wine, cover the matzot, and say:

That is why

we are in duty bound to thank, praise, laud, glorify, exalt, extol, bless, acclaim, and adore Him Who performed all these wonders for our ancestors and us: He brought us from slavery to freedom, from sorrow to joy, from mourning to holiday, and from darkness to great light, and from bondage to redemption. So let us declaim a new song to Him. *Halleluyah*.

Put down the cup and uncover the matzot.

The tradition that Israel breaks out into a song of appreciation and recognition of Hashem after the people have been saved from disaster is reenacted here through the prayer of Hallel. The prayer is divided into two parts in the Haggadah. The first part generally refers back to the salvation from Egypt and the past, and is said before the meal; the second half generally refers to the future and the coming redemption. This part is read after the meal.

הַלְלוּיָהּ.

הִלְלוּ עַבְדֵי יְיָ. הִלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ. יְהִי שֵׁם יְיָ
 מְבֹרָךְ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמְזֹרַח שָׁמֶשׁ עַד
 מְבֹאוֹ. מִהַלֵּל שֵׁם יְיָ. רַם עַל־פְּלִגּוֹיִם יְיָ. עַל
 הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי בְּנֵי אֱלֹהֵינוּ. הַמִּגְבִּיהִי
 לְשֶׁבֶת: הַמִּשְׁפִּילִי לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ:
 מְקִימֵי מַעַפָּר דָּל. מְאַשְׁפֵּת יָרִים אַבְיוֹן:
 לְהוֹשִׁיבֵי עַם־נְדִיבִים. עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי
 עַקְרֵת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׂמַחָה. הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם

בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לַעֲזִי:

הִיְתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ. יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו:

הַיָּם רָאָה וַיִּגַּם, הַיַּרְדֵּן יִסַּב לְאַחֹר:

הַהָרִים תִּקְדוּ כְּאֵילִים.

גְּבַעוֹת כְּבְּנֵי־צֹאן:

מִהַיָּד הַיָּם כִּי תִגּוּם. הַיַּרְדֵּן תִּסַּב לְאַחֹר:

הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים. גְּבַעוֹת כְּבְּנֵי־צֹאן:

מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוֹלֵי אָרֶץ. מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:

הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֲגַם־מַיִם.

חֲלֹמֵי־לַמַּעֲיִנוֹ־מַיִם.

HALLELUYAH!

Praise – O God’s servants – praise the Name of God. Blessed be the Name of God now and forever. From the sun’s rising-place to its setting-place let the Name of God be praised. High above all the nations is Hashem, our God: enthroned so high yet deigning to look so low; raising the wretched out of the dust, lifting the poor off the dung heap, to give them a place among the high and mighty – among the high and mighty of His people; making the barren recluse a happy mother of children. *Halleluyah*. (Psalms 113)

When Israel came out of Egypt,

the House of Jacob from a foreign people –

Judah became His sanctuary,

Israel His dominion.

The sea saw and fled;

the Jordan turned back.

The mountains skipped liked rams,

the hills like young sheep.

What is it, sea; why do you run?

Jordan – why do you turn back?

Why, mountains,

do you skip like rams,

you hills like young sheep?

Dance, earth, when the Lord appears,

when Jacob’s God shows,

Who turned the rock into a pool of water,

the flint-rock into a gushing fountain! (Psalms 114)

מברכים על כוס יין שנייה. הברכה היא אות לתודה, להערכה
ולמסירות לעבודת ה', ואנו מתפללים שנוכל לאכול מן הכבש
שיקריבו בבית המקדש כקרבן הפסח.

כל באי הסדר מגביהים את הכוסות ואומרים:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו
וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה
הזה, לאכליבו מצה ומרור. כן, יי אלהינו ואלהי
אבותינו, יגיענו למועדים ולרגלים אחרים,
הבאים לקראתנו לשלום. שמחים בבגן עידן,
וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן
הפסחים (במוצאי שבת אומרים מן הפסחים
ומן הזבחים), אשר יגיע דמם, על קיר מזבחך
לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו, ועל
פדות נפשנו: ברוך אתה יי, גאל ישראל:

מברכים את הברכה הבאה ושותים את הכוס השנייה בהסבה:

הנני מוכן ומזמן לקיים מצות כוס שניה מארבע
פוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה
על-ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל-ישראל.
ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, ומעשה ידינו
פוננה עלינו, ומעשה ידינו פוננהו:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, בורא פרי
הגפן:

We make a berachah (blessing) over the second cup of wine. The berachah is one of thanks, appreciation, and dedication to the service of Hashem, and we pray that we may eat of the Pesach lamb sacrificed in the Temple.

All the participants lift their cups of wine, and say:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who redeemed us and redeemed our ancestors from Egypt and enabled us to live to this night to eat matzah and bitter herbs. So, Hashem, our God and God of our fathers, bring us also to future festivals and holidays in peace, rejoicing in the rebuilding of Your service, and partaking of the sacrifices and the Pesach offerings whose blood shall reach the walls of Your altar propitiously, and we will thank You with a new song for our redemption and the emancipation of our souls. Be blessed, Hashem, Who redeemed Israel.

Say the following blessing and drink the second cup, reclining:

Behold, I am prepared and ready to recite Kiddush over wine, and to fulfill the commandment of the second of the Four Cups, for the sake of the unity of the Holy One, blessed is He, and His Presence, through Him Who is hidden and inscrutable, in the name of all Israel. May the pleasantness of my Lord, our God, be upon us – may He establish our work, the works of our hands may He establish.

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Creator of the fruit of the vine.

רַחֲצָה

זהו מעשה שגרתו של היטהרות לפני אכילת לחם. הפעם נוטלים ומברכים את הברכה (שלא כמו אחרי נטילת הידיים בתחילת הסדר).

נוטלים ידיים ומברכים:

**פְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוְּנוּ
עַל נְטִילַת יָדַיִם:**

מוֹצֵיא

מגיהים את שלושת המצות מתוך מגש הסדר ומברכים:

פְּרוּךְ אַתָּה יי, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצֵיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ:

מִצָּה

כאן אנו מקיימים בפירוש מצוות אכילת מצה, כמו שהקב"ה מצווה עלינו בתורה. זוהי אחת הדרכים לחגוג את חג הפסח.

מחזירים את המצה התחתונה ומחלקים לכולם חתיכת מצה מהמצה העליונה והתחתונה. לאחר מכן מברכים ואוכלים בהסבה (יש שנוהגים לטבול את המצה בחרוסת)

**פְּרוּךְ אַתָּה יי, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוְּנוּ
עַל אֲכִילַת מִצָּה:**

RAHTZAH

*This is a ritual act of purification before eating bread in which we make a *berachah* (as opposed to the previous occasion when we washed our hands but no *berachah* was required).*

After washing one's hands, say the following blessing:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who has sanctified us with His commandments and commanded us concerning the washing of the hands.

MOTZI

Pick up the three matzot from the Seder tray and say the following blessing:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who brings forth bread from the earth.

MATZAH

Here we explicitly perform the mitzvah of eating matzah as commanded by Hashem in the Torah. This is one of the ways we celebrate the Festival of Pesach.

Release the bottom matzah. Everybody is given a piece of the top and middle matzah. Say the following blessing and eat, reclining. (Some first dip the matzah in haroset.)

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who has sanctified us with His commandments and commanded us concerning the eating of matzah.

MAROR

Here *maror* is eaten with some *haroset*. The *maror* is bitter and reminds us of the bad times when we were enslaved; the *haroset* is sweet and is meant to represent the cement with which the Hebrews built the Egyptian cities of Ra'amses and Pitom. The sweetness of the *haroset* helps make the *maror* more edible for the children.

Everybody dips some bitter herb in *haroset*, says the following blessing, and eats sitting upright.

**Be blessed, Hashem, our God, King of the universe,
Who has sanctified us with His commandments and
commanded us concerning the eating of *maror*.**

KORECH

Here we make a sandwich of *matzah*, *maror*, and some also include *haroset*. We recall Hillel's custom to remind us of the Temple period, in order to remember *korban Pesach* that was eaten with *maror* and *matzah*. The custom today utilizes the two items remaining with us.

Using the bottom *matzah* from the tray, everybody makes a *maror* sandwich, says the following passages, and eats reclining.

In remembrance of the Temple, according to Hillel the Elder. This is what Hillel did when the Temple was standing: he would wrap together the portion of the Pesach offering, the *matzah*, and the *maror* and eat them together, in order to do what is said: "On matzot and bitter herbs they shall eat it" (Num. 9:11).

SHULHAN ORECH

The meal is a seudat mitzvah (a meal which is a mitzvah in itself) that merges the material with the spiritual. It is an occasion of giving thanks to Hashem and celebrating the divine liberation from Egyptian slavery.

Remove the Seder tray from the table and eat the festival meal.

TZAFUN

The hiding of the afikoman is a successful strategy used to keep the children involved in what is happening in the Seder, but beyond that it is many other things. It concerns the question the wise son asked earlier, and thus provides closure here. Its name reminds us of the Greek term that referred to how drinking parties would usually end – with friends dropping into each other’s home and drinking their way through the night. In complete contrast to this hedonistic custom, the Jews would eat their small piece of the korban Pesach meat and eat nothing else after it that night, so that the taste of the holy sacrifice remain with them until morning. Today we eat the other half of the middle (Levi) matzah, and nothing thereafter, so that the taste of matzah remain with us until morning.

Put the tray back on the table, give everybody a piece of matzah from the large section put away for the afikoman, and eat reclining. This piece of matzah is eaten in remembrance of the offering.

בְּרֵךְ

בסיום הארוחה מודים לה' על השפע שזיכה אותנו בו, וכן מברכים על היין בסוף ברכת המזון, כפי שנהוג לאחר סעודת מצווה. לאחר מכן מוזגים את כוס היין הרביעית ועוד כוס יין בעבור אליהו הנביא. אליהו קשור לכאן כי הוא זה שיבשר על בוא המשיח ועל בניית המקדש מחדש. הוא סמל להגשמת החלום הגדול של עם ישראל באחרית הימים.

לפי המסורת אנחנו פותחים בפני אליהו את הדלת לבוא ולהצטרף אלינו ולשתות את כוס היין המוכנה בשבילו. בהתחשב בהיסטוריה של אלימות שהופנתה כנגד יהודים בתולדותם, פתיחת הדלת כך שכל אחד יוכל להיכנס, היא באמת מעשה גדול של אמונה, אך אם קיימת סכנה כלשהי בפתיחת הדלת, אין צורך לפותחה.

מוזגים כוס שלישית

שִׁיר הַמַּעְלֹת בְּשׁוּב יְיָ אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֻלְמִים: אֲזֵי יִמְלֵא שְׂחֹק פִּינוּ וְלִשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אֲזֵי יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְּדִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהֵי: הַגְּדִיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְיָ אֶת שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בְּנִגְבֵי: הַזְרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ: הַלֹּךְ יִלְךְ וּבָכָה נִשְׂא מִשְׁךְ הַזְרַע בֵּא יבֵא בְרִנָּה נִשְׂא אֱלֻמְתֵינוּ:

אם ישנם בנמצא עשרה זכרים או יותר מעל גיל בר-מצווה, ראש הסדר או אדם אחר מזמן:

המזמן: רבותי נְבָרֵךְ!

המסובין: יהי שם יי מְבָרֵךְ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם.

המזמן: יהי שם יי מְבָרֵךְ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. בְּרִשׁוֹת מְרִנָּה וְרִפְנָה וְרַבּוּתֵי, נְבָרֵךְ (אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ.

המסובין: בְּרוּךְ (אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבָטוּבוֹ חֵיֵינוּ.

המזמן: בְּרוּךְ (אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבָטוּבוֹ חֵיֵינוּ.

בְּרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ:

BARECH

On completing the meal with thanks to Hashem for His bounty, we make a blessing over wine at the end of ברכת המזון, as is the custom after a se'udat mitzvah. We then pour out the fourth cup of wine and an additional cup of wine for Eliyahu Hanavi (the prophet). The "Eliyahu theme" is related to the idea that Eliyahu is the harbinger of the coming of the Mashiach and the rebuilding of the Temple. He is the symbol of the fulfillment of Israel's great dream of the End of Days. The tradition is that we open the door for him to come in and join us, and have a cup of wine which is ready for him. Considering the history of violence perpetrated against Jews throughout the ages, it is really a great act of faith (and daring) to open the door for anyone to enter. [In truth, if there is knowledge or expectancy of any danger, then the door should not be opened.]

Fill the third cup.

A song of Ascents. When Hashem brings back the exiles to Zion, we will have been like dreamers. Then our mouths will be filled with laughter, and our tongues with joyful singing. Then will it be said among the nations: Hashem has done great things for us, and we rejoiced. Restore our captives, Hashem, like streams in the desert. Those who sow in tears shall reap in joy. Though the farmer may weep when he carries seed to the field, he will yet return with joy, bearing sheaves of grain. (Psalms 126)

If at least ten males thirteen or older are present, the person conducting the Seder or a male appointed by him lifts his cup of wine and leads the saying of Grace after Meals.

Leader: My masters, let us bless.

Others: Let God's Name be blessed now and forever.

Leader: Let God's Name be blessed now and forever. By permission of (the host and of) our masters and my teachers, let us bless Him (or, if ten adults, males over Bar Mitzvah age, are present, "our God") of Whose fare we have eaten.

Others: Blessed be He (or, if ten adult males are present, "our God") of Whose fare we have eaten and on Whose bounty we live.

Leader: Blessed be He (or, if ten adult males are present, "our God") of Whose fare we have eaten and on Whose bounty we live.

Others and Leader: Blessed is He and blessed is His Name.

מברכים ברכת המזון:

ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, הזן את העולם כלו
 בטובו בהן בקסד וברחמים הוא נותן להם לכל בשור
 פי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו,
 ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול, פי
 הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל, ומכין מזון לכל
 בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יי, הזן את הפל:

נודה לך יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו, ארץ חמדה
 טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים,
 ופדיתנו, מבית עבדים, ועל בריתך שחתמת בבשרנו,
 ועל תורתך שלמדתנו, ועל חקיך שהודעתנו ועל
 חיים חן וחסד שחוננתנו, ועל אכילת מזון שאתה זן
 ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה:

ועל הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך, ומברכים אותך,
 ותברך שמך בפני כל חי תמיד לעולם ועד. כפתוב,
 ואכלת ושבעת, וברכת את יי אלהיך על הארץ הטבה
 אשר נתן לך. ברוך אתה יי, על הארץ ועל המזון:

רחם נא יי אלהינו, על ישראל עמך, ועל ירושלים
 עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד
 משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו.
 אלהינו, אבינו, רענו, זוננו, פרנסנו, וכלכלנו, והרויחנו,
 והרנוח לנו יי אלהינו מהרה מפל צרותינו. ונא, אל
 תצריכנו יי אלהינו, לא לידי מתנת בשור ודם, ולא לידי
 הלואתם. פי אם לידך המלאה, הפתוחה, הקדושה
 והרחבה, שלא גבוש ולא נבלם לעולם ועד:

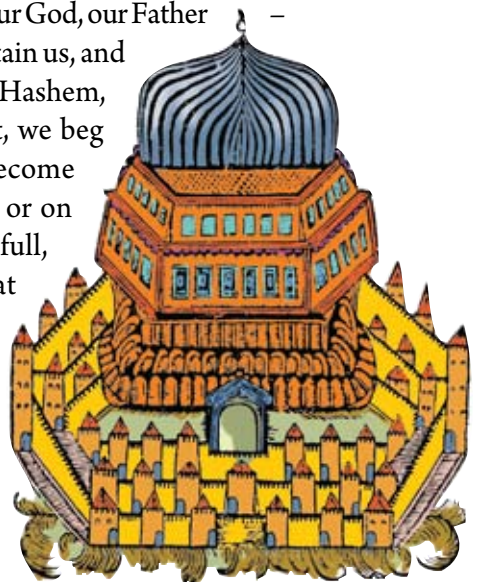
All say:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Who feeds the entire world of His bounty – with grace, with loving-kindness, and mercy. He gives food to all creatures, for His loving-kindness is eternal. And because of His great goodness we have never lacked food, and may we never lack it. For His great Name’s sake – for He is a God Who feeds and provides for all, and is good to all, and prepares food for all His creatures that He has created. Be blessed, Hashem, Who feeds all.

We thank You, Hashem, our God, for allotting to our ancestors a desirable, goodly, and ample land, and for bringing us out of the land of Egypt, for emancipating us from a land of slavery, for sealing Your covenant in our persons, for teaching us Your Torah, for making Your statutes known to us, for bestowing life, grace, loving-kindness upon us, and for feeding us and supplying us with food continually, every day, at all times, and at every hour.

For all this, Hashem, our God, we thank You and bless You. May Your Name be blessed by every living thing always, forever. As it is written: “When you have eaten your fill, you shall bless Hashem, your God, for the goodly land He has given you” (Deut. 8:10). Be blessed, Hashem, for the land and for the food (*in the Land of Israel, some say “its food”*).

Have mercy, Hashem, our God, on Israel Your people, on Jerusalem Your city, on Zion the dwelling place of Your glory, on the kingdom of the House of David Your anointed one, and on the great and holy House that is called by Your name. Our God, our Father – guard us, feed us, provide for us, and sustain us, and give us relief – and give us speedy relief, Hashem, our God, from all our troubles. Do not, we beg You, Hashem, our God, cause us to become dependent on the handouts of mortals or on their loans, but only on Your hand – full, open, bountiful and generous – so that we shall never be ashamed or be put to shame.

If Pesach falls on Shabbat, say the following passage:

Let it be Your will, Hashem, our God, that we shall be strengthened by performing Your commandments – especially by observing this seventh day, this great and holy Sabbath, for this day is great and holy before You, to pause and rest on it lovingly as it was Your pleasure to command. And let it be your will, Hashem, our God, that there shall be no cause for trouble, sorrow, or sighing on our day of rest. And show us, Hashem, our God, Zion Your city comforted and Jerusalem Your holy city rebuilt, for You are the Giver of salvation and the Giver of consolation.

Our God and God of our fathers: let the remembrance and mindfulness of us, the remembrance of our ancestors, the remembrance of Jerusalem Your holy city, and the remembrance of Your entire people the House of Israel come to You, reach You, be seen by You, be favored by You, be heard by You, kept in mind by You and remembered by You, to our relief, to our benefit, for grace, for loving-kindness and for mercy, for life and for peace, on this Festival day of Matzot. On this day, Hashem, our God, remember us for good, be mindful of us on it for blessing, and preserve us on it for a good life. And be so merciful as to grace us with the promise of salvation and mercy, and have mercy on us and save us. For to You our eyes are turned, for You are a gracious and merciful God King.

And rebuild Jerusalem the holy city speedily in our days. Be blessed, Hashem, Rebuilder – in His mercy – of Jerusalem. Amen.

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, the God Who is our Father, our King, our Mighty One, our Creator, our Redeemer, our Maker, our Holy One, the Holy One of Jacob, our Shepherd – Israel's Shepherd – the King Who is good and does good to all, Who every day did good, does good, and will do good to all of us. He bestowed, bestows, and will bestow favors on us forever: grace, loving-kindness, mercy and relief, succor and prosperity, blessing and salvation, consolation, maintenance and sustenance, and mercy, life, and peace, and all that is good; and may He never let us lack for any good thing.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יְמַלֵּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִתְבַּרֵךְ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים, וְיִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְעֵד וּלְנֶצַח נְצָחִים, וְיִתְהַדַּר בְּנוֹ לְעֵד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכָבוֹד.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִשְׁבּוֹר עָלֵנוּ מֵעַל צְנַאֲרֵנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמָמִיּוֹת לְאֶרְצֵנוּ.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרַכָּה מְרַבָּה בְּבֵית הַזֶּה, וְעַל שְׁלַחַן זֶה שְׂאֵכְלֵנוּ עָלֵינוּ.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ הַנְּבִיא זְכוֹר לְטוֹב, וַיִּבְשָׂר לָנוּ בְּשׂוֹרֹת טוֹבוֹת יִשׁוּעוֹת וְנִחְמוֹת.

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִבְרַךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, הַתְּחִלָּת גְּאוּלְתָּנוּ, וְחִלְי צָבָא הַהֲגָה לְיִשְׂרָאֵל.

ילדים הסמוכים לשולחן הוריהם אומרים:

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִבְרַךְ אֶת (אָבִי מוֹרֵי) בְּעַל הַבַּיִת הַזֶּה, וְאֶת (אִמִּי מוֹרְתִי) בְּעַלַּת הַבַּיִת הַזֶּה,

הסמוכים על שולחן עצמם אומרים:

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִבְרַךְ אוֹתִי (וְאָבִי וְאִמִּי וְאִשְׁתִּי וְזָרְעִי וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לִי),

ברכת האורח:

הַרְחָמֵנוּ, הוא יִבְרַךְ אֶת בְּעַל הַבַּיִת הַזֶּה, וְאֶת אִשְׁתּוֹ בְּעַלַּת הַבַּיִת הַזֶּה.

אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זָרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרַכוּ אֲבוֹתֵינוּ, אֲבִרְהֵם יִצְחָק וְיַעֲקֹב: כָּפֵל, מְכֵל, כָּל. כֵּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ כָּלֵנוּ יַחַד. בְּבִרְכַּה שְׁלֵמָה, וְנֹאמַר אָמֵן:

The Merciful – forever may He reign over us.

The Merciful – may He be blessed in Heaven and on earth.

The Merciful – may He be praised for all generations, and may He glory in us forever and for all time, and take pride in us forever and for all eternity.

The Merciful – may He grant us honorable sustenance.

The Merciful – may He break the yoke from our neck and may He lead us proud and upright to our land.

The Merciful – may He send ample blessing on this house and on this table at which we have eaten.

The Merciful – may He send us the Prophet Elijah so fondly remembered, to bring us good tidings, salvations, and consolations.

The Merciful – may He bless the State of Israel, the beginning of our Final Redemption, and the soldiers of the Israel Defense Forces.

Children at their parents' table say:

The Merciful – may He bless my father my teacher, and my mother my teacher – them and their household and their children and all that is theirs);

Parents at their own table say:

The Merciful – may He bless me, my wife/husband, and my progeny, and all that is mine);

Guests say:

The Merciful – may He bless the master of this house – him and his wife the mistress of this house, them and their children and all that is theirs.

And all others seated at this table, us and all that is ours. Just as our fathers Abraham, Isaac, and Jacob were blessed with all, of all, all, so may He bless us, all of us together, with a perfect blessing; and let us say, Amen.

On High may there be invoked for them and for us such merit as will be a safeguard of peace, and so that we may be blessed Hashem and enjoy justice from our God Who saves us, and so that we may “win favor and approval from God and from people” (Proverbs 3:4).

Say the following only on Shabbat:

The Merciful – may He grant us the day that is filled with the spirit of Shabbat and the repose of eternal life.

On all days continue as follows:

The Merciful – may He bequeath to us a Day-That-Is-All-Good.

The Merciful – may He judge us worthy of the Messianic Era and the life of the World-That-Is-to-Be.

“He Who gives His king great victories, deals graciously with His anointed one – with David and his descendants forever” (II Samuel 22: 51).

“He Who makes peace in his high heavens, grant peace to us, and all Israel, and let us say, Amen” (Job 25:2).

“Fear God, you, His holy ones; for those who fear Him want for nothing” (Psalms 34:10). “Lions have been reduced to starvation, but those who seek God lack no good thing” (Psalms 34:11). “Give thanks to God, for He is good; for His loving-kindness endures forever” (Psalms 118: 1). “You give generously, filling the need of every living creature” (Psalms 145:16). “Blessed is he who trusts in God and rests his confidence in God” (Jeremiah 17:7). “I was a lad and now am old, and never have I seen a righteous person forsaken, his children begging bread” (Psalms 37:35). “May God grant His people strength; may God bless His people with well-being” (Psalms 29:11).

Say the following blessing and drink the third cup, reclining.

Behold, I am prepared and ready to recite Kiddush over wine, and to fulfill the commandment of the third of the Four Cups, for the sake of the unity of the Holy One, blessed is He, and His Presence, through Him Who is hidden and inscrutable, in the name of all Israel.

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Creator of the fruit of the vine.

Despite the long history of terrible persecution Jews have suffered, there is only one passage of two verses in the Haggadah that relates to our suffering. The second verse seems rather extreme for our present sentiments and outlook, despite the fact that the clouds of the Holocaust still linger on the horizon.

Fill Elijah's cup, open the front door, and say:

POUR OUT YOUR WRATH
ON THE NATIONS THAT
KNOW YOU NOT AND
ON THE KINGDOMS
THAT DO NOT INVOKE
YOUR NAME. FOR THEY
HAVE DEVoured JACOB
AND LAID WASTE HIS
HOMESTEAD (PSALMS
79:6–7). POUR OUT YOUR
FURY ON THEM AND
LET YOUR BLAZING
ANGER OVERTAKE THEM
(PSALMS 69:25). PURSUE
THEM IN ANGER AND
DESTROY THEM FROM
UNDER GOD'S SKIES
(LAMENTATIONS 3:66).

Close the door. Fill the fourth cup.

HALLEL

Not to us, God, not to us, but to Your Name bring glory, for the sake of Your loving kindness, of Your constancy. Why should the nations say: “Where, then, is their God?” – when our God is in heaven, doing whatever He wishes. Their idols are silver and gold, the work of human hands. They have a mouth but they do not speak; eyes they have but they do not see. They have ears but they do not hear; nose they have but they do not smell; hands – but they do not feel; feet – but they do not walk; their throat cannot utter a sound. Their makers become like them, and so do all who trust in them. Israel trusts in God – He is their help and shield. The House of Aaron trusts in God – He is their help and shield. The God-fearers trust in God – He is their help and shield. (Psalms 115: 1–11)

God remembers us – He will bless: He will bless the House of Israel. He will bless the House of Aaron. He will bless the God-fearers – the small and the great alike. May God give you increase – you and your children. Blessed are you of God, Maker of the heavens and earth. The heavens are God’s heavens, but the earth He gave to man. Not the dead praise God, not those who go down to the Realm-of-Silence. But we shall bless God, now and forever. *Halleluyah*. (Psalms 115:12–18)

I yearn that God should hear my supplicating voice, that He should bend His ear to me whenever in my lifetime I cry out. The coils of death are taking me in their grip, the torments of Hell are overtaking me, trouble and anguish are my lot. So I call out in God’s Name: “Please, God, save my life!” Gracious is God, and just; our God is merciful. God protects the simple; when I am down and out He will save me. Rest again, my soul, for God has been good to you. For You have rescued me from death, my eyes from weeping, my feet from stumbling. I will walk in God’s presence in the realm of the living. I trusted (in God) even when I thought I was finished, when I was at my wit’s end, when in my desperation I said: “All people are untrustworthy.” (Psalms 116:1–11)

How can I repay God for all His bounties to me? I will raise the cup of salvation and invoke God's Name. I will pay my vows to God in the presence of all His people. Grievous in God's eyes is the death of His faithful ones. Please, God – I am indeed Your servant; I am Your servant, son of Your maidservant; You have loosed my bonds. To You, I will bring a Thanks-offering, and I will invoke God's Name. I will pay my vows to God in the presence of His entire people. In the courts of God's House in the heart of Jerusalem. *Halleluyah*. (Psalms 116:12-19)

Praise God, all you nations;
 laud Him, all peoples.
 For great is His loving-kindness
 toward us, and the truth of
 the Eternal endures forever.
Halleluyah. (Psalms 117)

Give thanks to God, for He is good *For His grace endures forever*.

Say it now, Israel *For His grace endures forever*.

Say it now, House of Aaron *For His grace endures forever*.

Say it now, God-fearers *For His grace endures forever*.

(Psalms 118:1–4)

In my distress I called on God; He answered by setting me free. God is with me; I have no fear. What can people do to me? God is with me helping me, so I shall gloat over my enemies. It is better to trust in God than to trust in people. It is better to trust in God than to trust in the great. All the nations have beset me; but in God's Name I will surely rout them. They surround me on all sides; but in God's Name I will surely rout them. They surround me like bees at the honeycomb; they attack me like flames at the stubble; but in God's Name I will surely rout them. They wanted me to fall, but God supported me. God is my strength and my power, and He has become my salvation. Joyous shouts of deliverance resound in the tents of the righteous: God's right hand is triumphant. I shall not die – I shall live, and proclaim God's works. God chastened me severely, but He did not hand me over to death. Open the gates of victory to me: I would enter them, I would give thanks to God. This is God's gate – the victors enter through it. (Psalms 118:5–20)

I thank You for You have answered me, and You have become my salvation. (Repeat.) The stone that the builders rejected has become the chief cornerstone. (Repeat.) This is God's doing; it is marvelous in our eyes. (Repeat.) This is the day on which God acted; let us exult and rejoice on it. (Repeat.) (Psalms 118:21–24)

Please, God, deliver us! (Repeat.)

Please, God, let us prosper! (Repeat.) (Psalms 118:25)

May all who enter **be blessed** in God's Name; we bless you from God's House. (Repeat.) God is God, and He has given us light; bind the festival offering with branches to the altar's horns. (Repeat.) You are my God and I will thank You, my God – and I will extol You. (Repeat.) Give thanks to God, for He is good; His grace endures forever. (Repeat.) (Psalms 118:126–129)

This section has prayers of thanks and praise mostly for the wonderful things that Hashem has done for us.

Give thanks to God, for He is good; **His grace endures forever.**

Give thanks to God-of-all-the-Gods; **His grace endures forever.**

Give thanks to Lord-of-all-the-lords; **His grace endures forever.**

To Him Who alone works great marvels; **His grace endures forever.**

To Him Who made the heavens with wisdom; **His grace endures forever.**

To Him Who laid the earth on the waters; **His grace endures forever.**

To Him Who made great lights; **His grace endures forever.**

The sun to rule by day; His grace endures forever.

The moon and stars to rule by night; His grace endures forever.

To Him Who struck Egypt through their firstborn; His grace endures forever.

And brought Israel out of their midst; His grace endures forever.

With a strong hand and an outstretched arm; His grace endures forever.

To Him Who split apart the Reed Sea; His grace endures forever.

And led Israel right through it; His grace endures forever.

But hurled Pharaoh and his host into the Reed Sea; His grace endures forever.

To Him Who led His people through the wilderness; His grace endures forever.

To Him Who struck down mighty kings; His grace endures forever.

And also slew great potentates; His grace endures forever.

Sihon King of the Amorites; His grace endures forever.

And Og King of Bashan; His grace endures forever.

And then He bequeathed their land; His grace endures forever.

To His servant Israel to have; His grace endures forever.

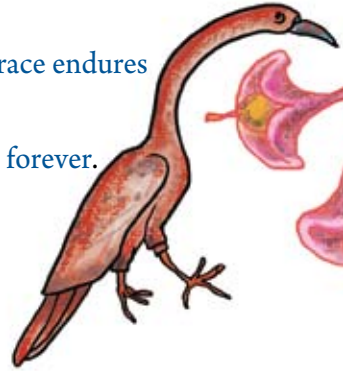
Who remembered us in our humiliation; His grace endures forever.

And rescued us from our enemies; His grace endures forever.

Who supplies food to all flesh; His grace endures forever.

Thank the God-of-all-Heavens; His grace endures forever.

(Psalms 136)

נשמת

כל חי, תברך את שמך יי אלהינו.

ורוח כל בשר, תפארו ותרומום זכרך מלפניו תמיד, מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל ומפרנס ומרחם, בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה: אלהי הראשונים והאחרונים, אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, המהלל ברב התשבחות, המנהיג עולמו בחסד, ובריותיו ברחמים. וי לא יגום ולא יישן, המעורר ישנים והמקיץ נרדמים, והמשיח אלמים, והמתיר אסורים, והסומך נופלים, והזוקף כפופים, לך לבדך אנחנו מודים.

אלו פינו מלא שירה בים, ולשוננו רנה פהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי? רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכנר, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלנו קלות כאילות, אין אנחנו מספיקים, להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו, ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים, הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו יי אלהינו, ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו, ובשבע כלפלתנו, מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו: עד הנה עזרנו רחמיך, ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו יי אלהינו לנצח. על פן אברים שפלגת בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפינו, ולשון אשר שמת בפינו, הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלפנו, כי כל פה לך יודה, וכל לשון לך תשבע, וכל בך לך תכרע, וכל קומה לפניך תשתחוה, וכל לבבות יראוך, וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב, כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך. מציל עני מחזק מפנו, ועני ואביון מגזלו:

Nishmat is a paean of praise and appreciation of Hashem expressing the fact that we could never really show enough gratitude.

THE BREATH of every living thing blesses Your Name,

Hashem, our God, and the spirit of all creatures glorifies and extols the memory of You, our King, always. Forever and for eternity You are God, and besides You we have no King Who liberates and saves, redeeming, rescuing, providing, and exercising mercy in every time of trouble and distress. We have no King but You. God of first and last, God of all creatures, Lord of all the born, Who is lauded with manifold praises, Who directs His universe with loving-kindness and His creatures with mercy. And God does not slumber or sleep – He Who awakens the sleeping and rouses the slumbering, and gives speech to the mute and sets free the imprisoned and supports the falling and straightens the bent – to You alone we give thanks.

Even if our mouths were an ocean of song, and our tongues were rolling seas of exultation, our lips spacious skies of praise, our eyes radiant as the sun and the moon, our hands outspread like soaring eagles, and our feet as fleet as the deer with all this we would still not be able to thank You, Hashem, our God and God of our fathers, and to bless Your Name for even one-thousandth-of-a-thousandth-of-a-thousandth-of-a-ten-thousandth-of-a-myrriad of all the favors You granted our ancestors and us. From Egypt You liberated us, Hashem, our God; from slavery You emancipated us. In famine You fed us, providing plentifully. From the swords You saved us and from the plague rescued us; from terrible, deadly diseases You delivered us. Till now Your mercies have succored us, Your loving-kindness has not failed us. So, God, do not ever fail us. Therefore, the limbs that You have shaped in us, and the breath and spirit that You have breathed in our nostrils, and the tongue that You have placed in our mouth – they, all of them, shall give thanks and bless and praise and glorify and exalt and revere and hallow and enthrone Your Name, our King. Indeed, every mouth shall acknowledge You, every tongue shall swear allegiance to You, every knee shall bend to You, every erect body shall prostrate itself before You, all hearts shall fear You, all innermost thoughts shall sing to Your Name, as it is said, “All my bones shall say, ‘God, who is like You – rescuing the wretched from those stronger than them, the poor and the needy from their despoilers!’” (Psalms 35:10).

מי ידמה לך, ומי ישנה לך ומי יעריך לך: האל הגדול הגבור והנורא, אל עליון קנה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפאריך ונברך את־שם קדשך. כאמור, לדוד, ברכי נפשי את יי, וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצמות עזך, הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך. המלך היושב על פסא רם ונשא: שוכן עד, מרום וקדוש שמו: וכתוב, רננו צדיקים ביי, לישראלים נאווה תהלה.

בפי ישראלים תתהלה. ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרום. ובקרב קדושים תתקדש: ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל, ברנה יתפאר שמך מלפנו, בכל דור ודור.

שכן חובת כל היצורים, לפניך יי אלהינו, ואלהי אבותינו, להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלם, על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

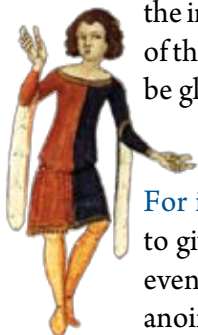
ישתבח שמך לעד מלפנו, האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה, יי אלהינו ואלהי אבותינו: שיר ושבחה, הלל ומרה, עז וממשלה, נצח, גדלה וגבורה, תהלה ותפארת, קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם.

יהללוך יי אלהינו כל מעשיך, וחסידך צדיקים עושי רצונך, וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלפנו, כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר, כי מעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה יי, מלך מהלל בתשבחות.

Who is like You, who can be compared to You, who can equal You – great, mighty, and awesome God, supreme God, Creator of Heaven and Earth?! We shall praise You, laud You, glorify You, and bless Your holy Name, as it is said: “Bless God, O my soul; all my being – bless His holy Name!” (Psalms 103:1).

God in the vastness of Your power, great in the glory of Your Name, mighty forever, and awesome in Your awe-inspiring acts, King enthroned in a high and exalted seat – Inhabiter-of-Eternity-in-a-High-and-Holy-Place is his name. And it is written: “Exult in God, O you righteous; it befits the upright to acclaim Him” (Psalms 33:1).

By the mouth of the upright You shall be praised, and by the lips of the righteous You shall be blessed, and by the tongues of the pious You shall be exalted, and by the innermost thoughts of the holy You shall be hallowed. And in the assemblies of the myriads of Your people the House of Israel shall Your Name, O our King, be glorified in joyous song in every generation.

For it is the duty of all creatures, Hashem, our God and God of our fathers, to give thanks, to praise, laud, glorify, extol, honor, bless, exalt and adore You even beyond all the songs and praises of David son of Jesse Your servant, Your anointed one.

Praised is Your Name forever, our King – God, great and holy King in heaven and on earth. Because You are worthy – Hashem, our God and God of our fathers – of song and acclamation, praise and divine worship, power and dominion, victory, greatness, and might, fame and glory, sanctity and sovereignty, blessings and thanksgiving to Your great and holy Name, for You are God, now and forever.

All Your works shall praise You, Hashem, our God. And Your devotees – the righteous who do Your will – and Your entire people the House of Israel shall exultantly give thanks, bless, praise, glorify, exalt, adore, hallow, and declare the kingship of Your Name, our King. For it is good to thank You, and it is fitting to sing Your Name, because now and forever You are God. Be blessed, Hashem, the King Who is praised.

Lift the cup of wine, say the following blessing, and drink the fourth cup, reclining.

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, Creator of the fruit of the vine.

Say the concluding blessing after wine:

Be blessed, Hashem, our God, King of the universe, for the vine and the fruit of the vine, and for the yield of the field, and for the Land so lovely, so good, and so spacious that You saw fit to bequeath to our ancestors to eat of its produce and satisfy ourselves on its bounty. Have mercy, Hashem, our God, on Israel Your people, and on Jerusalem Your city, and on Zion the abode of Your glory, on Your altar and on Your shrine. Rebuild Jerusalem the holy city speedily in our days. And bring us back up to it and let us rejoice in its rebuilding; let us eat of its fruit and satisfy ourselves on its bounty, and we will bless you for it in holiness and purity. (*And may it please You to strengthen us on this Sabbath day.*) And grant us joy on this Festival day of Matzot, for You, God, are good and You do good to all. We thank You for the Land and for the fruit of its vine.

Be blessed, Hashem, for the Land and for the fruit of its vine.

NIRTZAH

We close the Seder with a prayer of thanks that expresses the hope that we have fulfilled the mitzvah of Seder Pesach in the appropriate way, and that the Mashiach will come by next year so that we can celebrate our liberation and freedom in Jerusalem.

We've made another Seder just as we were told. We followed all the rules laid down in days of old. Just as we've been privileged to do it now with care,

May God grant us the chance to do it every year. Pure-one, O, pure Dweller-of-the-Realm-Above: Restore Your countless people, bring them home with love; Quickly take Your vine shoots and replant them strong Back in Zion's vineyard, where they will sing your song.

Next year in Jerusalem!

On the first night:

IT HAPPENED AT MIDNIGHT

In times of yore You wrought most miracles at night.

In the early watches of this night;

You granted Abraham victory at night;

It happened at midnight.

Gerar's king You judged in a dream by night;

You startled Laban in the dark of night;

Jacob fought and bested an angel by night;

It happened at midnight.

Egypt's firstborn You smote at midnight;

They could not find their wealth when they rose at night;

Sisera You routed through stars of the night;

It happened at midnight.

Sennacherib's legions You devastated by night;

Babylon's god was overthrown in the dark of the night;

Daniel was shown the secret of Your mysteries of the night;

It happened at midnight.

Drunken Belshazzar was killed this very night;

Daniel was saved from the lions' den at night;

Haman wrote evil decrees in the night;

It happened at midnight.

You arose and vanquished him by Ahasuerus's sleepless night;

You will help those who ask: "What of the night?"

You will call: "Morning follows the night";

It happened at midnight.

Speed the day that is neither day nor night;

Most High, proclaim that Yours is the day and also the night;

Set guards over Your city all day and all night;

Make bright as day the darkness of the night;

It happened at midnight.

On the second night:

THUS YOU SHALL SAY: THIS IS THE PESACH OFFERING

Your wondrous powers You displayed on Pesach;

Above all festivals You set Pesach;

You revealed Yourself to Abraham at midnight of Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

At Abraham's door You knocked at high noon on Pesach;

He fed the angels matzot on Pesach;

To the cattle he ran for the ox on Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

The Sodomites enraged God and were burned on Pesach;

Lot was saved and he baked matzot on Pesach;

You swept through Egypt as You passed through on Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

God, You crushed the firstborn on Pesach night;

But Your own firstborn You spared by the sign of the blood;

The Destroyed did not enter our homes on Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

Jericho was taken on Pesach;

Gideon felled Midian through a barley-cake dream on Pesach;

Assyria's legions were consumed on Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

Sennacherib stood and waited in Nob, for a day until the festival of Pesach;

A hand wrote Babylon's doom on the wall on Pesach;

Feasting Babylon was conquered on Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

Esther assembled the people for a three-day fast on Pesach;

You hanged Haman on a gallows tree on Pesach;

You will punish Edom doubly on Pesach;

Let Your might free us as it did then on the night of Pesach;

And you shall say: This is the Pesach offering.

בשני הלילות:

בִּי לֹוּ נְאֻהָ, בִּי לֹוּ יָאָה.

אדיר במלּוּכָה, בַּחֹר פְּהֻלָּה, גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

דגול במלּוּכָה, הַדּוּר פְּהֻלָּה, וְתִיקִיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

זַפְאֵי בַמְּלֻכָה, חֶסֶן פְּהֻלָּה, טַפְסְרֵיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

יְחִיד בַּמְּלֻכָה, כְּבִיר פְּהֻלָּה, לְמוּדָיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

מוֹשֵׁל בַּמְּלֻכָה, נוֹרָא פְּהֻלָּה, סְבִיבֵיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

עֲנֹו בַמְּלֻכָה, פּוֹדָה פְּהֻלָּה, צַדִּיקָיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

קְדוֹשׁ בַּמְּלֻכָה, רַחוּם פְּהֻלָּה, שְׁנֵאֲנָיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

תַּקִּיף בַּמְּלֻכָה, תּוֹמֵךְ פְּהֻלָּה, תַּמִּימָיו יֹאמְרוּ לֹו:
 לָב וּלְבָ, לָב בִּי לָב, לָב אַף לָב, לָב יי הַמַּמְלָכָה.
 בִּי לֹו נְאֻהָ, בִּי לֹו יָאָה.

On both nights continue:

KILO NAEH

IT IS FITTING TO PRAISE HIM

August in kingship, rightfully chosen

His angel-legions say to Him: "Yours, only Yours, Yours alone,
O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

Preeminent in kingship, truly resplendent,

His faithful say to Him: "Yours, only Yours, Yours alone,
O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

Pristine in kingship, truly powerful,

His disciples say to Him: "Yours, only Yours, Yours alone,
O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

Exalted in kingship, truly awe-inspiring,

His Heavenly courtiers say to Him: "Yours, only Yours,
Yours alone,

O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

Humble in kingship, truly liberating,

His upright say to Him: "Yours, only Yours, Yours alone,
O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

Holy in kingship, truly merciful,

His angels say to Him: "Yours, only Yours, Yours alone,
O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

Mightily sovereign, truly sustaining,

His faultless ones say to Him: "Yours, only Yours, Yours alone,
O Lord, is the kingship!"

It is fitting to praise Him.

ADIR HU – HE WHO IS MOST MIGHTY

He who is most mighty

May He rebuild His home very soon, in our time:

O God, build; O God, rebuild Your Temple soon.

Chosen is He, pure is He, preeminent is He;

May He rebuild His home very soon, in our time:

O God, build; O God, rebuild Your Temple soon.

Magnificent is He, venerable is He, refined is He, pious is He;

May He rebuild His home very soon, in our time:

O God, build; O God, rebuild Your Temple soon.

Pure is He, One-alone is He, mighty is He, wise is He,

King is He, awesome is He, exalted is He, powerful is He, redeemer is He, just is He;

May He rebuild His home very soon, in our time:

O God, build; O God, rebuild Your Temple soon.

Holy is He, merciful is He, Almighty is He, potent is He;

May He rebuild His home very soon, in our time:

O God, build; O God, rebuild Your Temple soon.

EHAD MI YODEI'A? WHO KNOWS ONE?

Who knows one? I know one!

One is our God in heaven and on earth.

Who knows two? I know two!

Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows three? I know three!

Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows four? I know four!

Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows five? I know five!

Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows six? I know six!

Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows seven? I know seven!

Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows eight? I know eight!

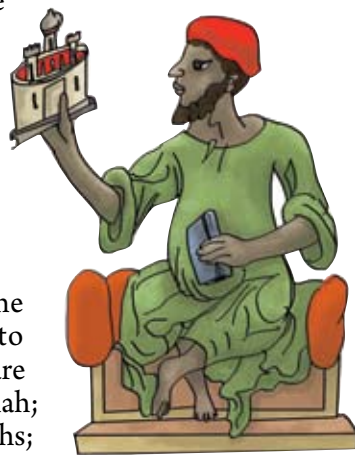
Eight are the days to circumcision; Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows nine? I know nine!

Nine are the months to childbirth; Eight are the days to circumcision; Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows ten? I know ten!

Ten are the Commandments of Sinai; Nine are the months to childbirth; Eight are the days to circumcision; Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows eleven? I know eleven!

Eleven are the stars in Joseph's dream; Ten are the Commandments of Sinai; Nine are the months to childbirth; Eight are the days to circumcision; Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows twelve? I know twelve!

Twelve are the Tribes of Israel; Eleven are the stars in Joseph's dream; Ten are the Commandments of Sinai; Nine are the months to childbirth; Eight are the days to circumcision; Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

Who knows thirteen? I know thirteen!

Thirteen are God's attributes; Twelve are the Tribes of Israel; Eleven are the stars in Joseph's dream; Ten are the Commandments of Sinai; Nine are the months to childbirth; Eight are the days to circumcision; Seven are the days of the week; Six are the orders of the Mishnah; Five are the books of the Torah; Four are the Matriarchs; Three are the Patriarchs; Two are the Tablets of the Covenant; One is our God in heaven and on earth.

HAD GADYA ONE KID

One kid, one kid, That father bought for two *zuzim*;
One kid, one kid.

Came a cat and ate the kid, That father bought for two *zuzim*;
One kid, one kid.

Came a dog and bit the cat, That ate the kid,
That father bought for two *zuzim*; **One kid, one kid.**

Came a stick and beat the dog, That bit the cat,
That ate the kid, That father bought for two *zuzim*;
One kid, one kid.

ואתא חוטרא, והפה לכלבא, דנשך לשונרא, דאכלה לגדיא, דזבין
אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא נורא, ושרף לחוטרא, דהפה לכלבא, דנשך לשונרא, דאכלה
לגדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא מיא, וכבה לנורא, דשרף לחוטרא, דהפה לכלבא, דנשך
לשונרא, דאכלה לגדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא תורא, ושתא למיא, דכבה לנורא, דשרף לחוטרא, דהפה
לכלבא, דנשך לשונרא, דאכלה לגדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד
גדיא, חד גדיא.

ואתא השוחט, ושחט לתורא, דשתא למיא, דכבה לנורא, דשרף
לחוטרא, דהפה לכלבא, דנשך לשונרא, דאכלה לגדיא, דזבין אבא
בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא מלאך המות, ושחט לשוחט, דשחט לתורא, דשתא למיא,
דכבה לנורא, דשרף לחוטרא, דהפה לכלבא, דנשך לשונרא, דאכלה
לגדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא הקדוש ברוך הוא, ושחט למלאך המות, דשחט לתורא,
דשתא למיא, דכבה לנורא, דשרף לחוטרא, דהפה לכלבא, דנשך
לשונרא, דאכלה לגדיא, דזבין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

Came a fire and burned the stick, That beat the dog, That bit the cat,
That ate the kid, That father bought for two *zuzim*; **One kid, one kid.**

Came the water and quenched the fire, That burned the stick, That
beat the dog, That bit the cat, That ate the kid, That father bought for
two *zuzim*; **One kid, one kid.**

Came an ox and drank the water, That quenched the fire , That burned
the stick, That beat the dog, That bit the cat, That ate the kid, That father
bought for two *zuzim*; **One kid, one kid.**

Came the butcher and killed the ox, That drank the water, That quenched
the fire, That burned the stick, That beat the dog, That bit the cat, That
ate the kid, That father bought for two *zuzim*; **One kid, one kid.**

Came the Angel of Death, And slew the butcher, Who killed the ox ,
That drank the water, That quenched the fire , That burned the stick,
That beat the dog, That bit the cat, That ate the kid, That father bought
for two *zuzim*; **One kid, one kid.**

Came the Blessed Holy One, And slew the Angel of Death, Who slew
the butcher, Who killed the ox, That drank the water, That quenched
the fire, That burned the stick, That beat the dog, That bit the cat, That
ate the kid, That father bought for two *zuzim*; **One kid, one kid.**

